

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 11. Yasama Dönemi'ndeki (1957-1960) Dış Politikaya Katılımı

*Arda Ozansoy**

Özet

Her ne kadar dış politikanın yürütmenin yetkisi dâhilinde olduğu yaygın şekilde kabul edilse de, yasama organı dış politika süreçlerine doğrudan ve dolaylı şekilde katılım göstermektedir. Bununla birlikte, dış politika incelemelerinde yasama organının faaliyetlerine yeterince yer verilmediği görülmektedir. Bu çalışma, 11. Yasama Dönemi'nde dış politikanın parlamento tarafından değerlendirilmesi ve denetimini inceleyerek ilgili dönemdeki dış politikaya ilişkin analizlere katkı yapmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, 11. Yasama Dönemi'nde önemli dış politika konularında kapsamlı müzakereler yapılamaması ve Avrupa Konseyi İstişari Meclisine sadece iktidar grubu mensuplarının seçilmesi gibi unsurlar dikkat çekmektedir. Öte yandan, TBMM'nin Kıbrıs konusunda aldığı Karar, parlamentonun dış politikaya doğrudan katılımını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: 11. Yasama Dönemi, dış politika, parlamenter denetim.

Abstract

Although it is widely acknowledged that foreign policy is within the competence of the executive, the legislature participates directly and indirectly in foreign policy processes. Nevertheless, foreign policy analyses do not usually include the activities of the legislature. This paper aims to contribute to foreign policy studies through examining the consideration and parliamentary oversight of foreign policy by the Grand National Assembly of Turkey (GNAT) in the 11th Legislative Session. In this context, a lack of substantial debate on foreign policy issues and the fact that only members of the governing party composed the Turkish delegation to Consultative Assembly of Council of Europe are noteworthy. Besides, the Decision adopted by the GNAT on Cyprus carries importance within the context of direct participation of the parliament to foreign policy.

Keywords: 11th Legislative Session, foreign policy, parliamentary oversight.

* Yasama Uzman Yardımcısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dış İlişkiler ve Protokol Başkanlığı.

Giriş

Bir devletin dış politikasının yönetilmesinin yürütmenin yetki alanında olduğu yaygın bir şekilde kabul edilmektedir; ancak bu yetkinin kullanımı değişik ölçülerde yasama organının denetimine tabidir. Bu denetim dış politikanın demokratik kontrolü açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte, çoğu dış politika analizinin ekseriyetle hükümetlerin davranış ve faaliyetlerini değerlendirdiği, yasama organının faaliyetlerine ise hiç yer vermediği ya da çok az yer verdiği görülmektedir. Bu hususlardan hareketle, gerek 1957-1960 döneminin dış politikasının analizini zenginleştirmek, gerek dönemin parlamentosunun dış politikaya olan yaklaşımını detaylı bir şekilde ele almak için bu çalışma hazırlanmıştır.

1957-1960 döneminin Türk dış politikasındaki ana unsurlar Soğuk Savaş'ın yarattığı güvenlik sorunları ve Kıbrıs Sorunu'dur. Soğuk Savaş'ın getirdiği iki kutuplu dünya sisteminde Türkiye Batı ittifakında önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan Kıbrıs sorunu giderek şiddetini artırmış ve Türkiye'nin iç ve dış politikasında daha fazla yer almaya başlamıştır. Orta Doğu'da ardı ardına çıkan bunalım ve krizler Türkiye'nin bölgedeki önemli rolünü ortaya koymuş ve Menderes Hükümeti söz konusu uluslararası sorunlara ilişkin olarak aktif bir politika izlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Türkiye'ye yaptığı yardımları azaltmasıyla Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri özellikle 1958-1959 senelerinde artmıştır.

Söz konusu dönemde parlamentoda bulunan partiler 27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleşen 1957 Milletvekili Genel Seçimleri sonuçlarına göre Adnan MENDERES liderliğinde yüzde 47,88 oya sahip Demokrat Parti (DP), İsmet İNÖNÜ liderliğinde yüzde 41,09 oya sahip Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Osman BÖLÜKBAŞI liderliğinde yüzde 7,14 Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Fevzi Lütfi KARAOSMANOĞLU liderliğinde yüzde 3,84 oya sahip Hürriyet Partisi'dir.¹ 23. Hükümeti kurma yetkisi Cumhurbaşkanı Celal BAYAR tarafından beşinci ve son kez Adnan MENDERES'e verilmiştir. Hükümet 25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960 tarihlerinde görev yapmış olup 1960 Askerî Darbesi sonucu dağılmıştır.²

Parlamentoda dış politikaya ilişkin yapılan tartışmalarda DP ve CHP'nin başta Kıbrıs ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler olmak üzere birçok konuda farklı yaklaşımlar benimsediği görülmektedir. Anılan konulardaki fikir ayrılık-

¹ Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957 (Erişim tarihi: 09 Temmuz 2015).

² Hükümetler ve Programlar, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html, (Erişim tarihi: 09 Temmuz 2015).

ları; Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler üzerine açılan genel görüşmede ve Hükümetin Kıbrıs konusunda takip ettiği politikanın tasvibi hakkında Başbakanlık tezkeresinin müzakeresinde belirgin şekilde görülmektedir. Yasama organının temel denetim mekanizmalarından olan soru yetkisi, parlamento üyeleri tarafından yirmi üç kez kullanılmıştır. Hükümete yöneltilen dış politikayla ilgili on bir yazılı sorudan dokuzu, on iki sözlü sorudan dördü cevaplandırılmıştır. Anılan dönem içinde meclis soruşturması ve gensoru mekanizmalarına başvurulmadığı görülmektedir.

Yukarıda belirtilen faaliyetler dışında, incelenen dönemdeki Avrupa İstişari Asamblesine üye seçimindeki işlemler, iktidar partisinin dış politikanın parlamenter boyutuna yönelik tutumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. 1959 senesindeki Avrupa İstişari Asamblesine üye seçimlerinde, söz konusu uluslararası kuruluşun toplantılarında Hükümet hakkında olumsuz beyanlarda buldukları için muhalefet üyeleri eleştirilmiş ve iktidar partisi, muhalefet üyelerinden kimlerin Avrupa İstişari Asamblesi üyesi olacağına karar vermek istemiştir. Bu durum CHP'de protestolara neden olmuş ve iktidar partisi tarafından Avrupa İstişari Asamblesine seçilen muhalefet üyeleri seçimin hemen sonrasında istifa etmiştir. 1960 senesinde Avrupa İstişari Asamblesi heyetine ise muhalefetten hiçbir üye seçilmemiştir.

TBMM'nin 16 Haziran 1958 tarihinde Kıbrıs konusunda aldığı Karar, parlamentonun dönemin dış politikasına doğrudan katılımını göstermesi açısından önemlidir; ancak bu Karara ilişkin müzakereler kapalı oturumda yapılmıştır ve tutanaklar henüz yayımlanmamıştır. Bu nedenden ötürü bu çalışmada sadece Kararın metni değerlendirilebilmiştir.

TBMM'de kabul edilen kırk iki adet uluslararası anlaşmaları uygun bulma kanunları değerlendirildiğinde söz konusu kanunların daha çok ekonomik ve teknik mahiyette olduğu görülmektedir. İstimlak ve Müsadere Garantisi Anlaşması'nın uygun bulunmasına ilişkin kanun hakkındaki müzakereler dışında, uygun bulma kanunlarına ilişkin parlamentoda kayda değer görüş alışverişi yapılmamıştır.

Yukarıdaki hususlar ışığında 11. Yasama Döneminde parlamentonun dış politikaya ilişkin düşük bir katılım sergilediği görülmektedir. Avrupa İstişari Asamblesine sadece iktidar partisi üyelerinin gönderilmesi, Kıbrıs konusundaki TBMM Kararına ilişkin oturumun kapalı yapılması ve Hükümete yöneltilmiş soruların yaklaşık yarısının cevaplanmamış olması parlamentonun dış politikaya etkin ve yeterince katılım göstermediğine işaret etmektedir.

Çalışma kapsamında ülkelerin iç yapısının dış politikaya etkisi hakkındaki yaklaşımlar da incelenmiştir. 11. Yasama Dönemi'nde TBMM'nin dış politikaya etkisi söz konusu yaklaşımlar kapsamında değerlendirildiğinde parlamentonun dış politikada ayrı bir aktör olarak analiz edilmesinin uygun olma-

dığı görülmüştür. Bu çerçevede, dış politikada karar vericinin Hükümet ve iktidar partisi üyeleri olduğu düşünülmektedir. Parlamentonun kurumsal olarak dış politikaya katılımının olmadığı, iktidar partisi ve muhalefet partisi üyelerinin ayrı derecede katılım gösterdiği görülmüştür. Analiz birimi olarak parlamento değil siyasi partilerin kullanılmasının daha etkili bir çerçeve sunacağı düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve: Parlamenter Denetim ve Dış Politika

Parlamento terimi, Fransızca'da konuşmak manasına gelen "parler" fiilinden gelmiş ve zamanla konuşma yapılan yeri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Tarihsel süreçte parlamentolar giderek kuvvet kazanmış, hükümdarların gücü ilk başta asiller meclisi, sonra kasaba meclisi ve şehirlilerin temsilcileri tarafından sınırlanmıştır. Parlamentolar, zamanla siyasi kararları kendi kendilerine alan kurumlar haline dönüşmüştür.³ Bu çerçevede, parlamentoların en önemli görevi yasama fonksiyonunun icrası olmuştur. Parlamenter demokrasinin yaygınlık kazanması ile yürütme organının faaliyetlerinin de denetlenmesi hususu giderek önem kazanmıştır. Bu çerçevede, parlamenter denetimin etkili bir şekilde yapılabilmesi için çeşitli mekanizmalar öngörülmüştür. Bu mekanizmaların başında soru, Meclis araştırması, genel görüşme ve Meclis soruşturması gelmektedir. 11. Yasama Dönemi'nde yürürlükte olan 1924 Anayasası'nın 22. maddesinde soru, gensoru ve Meclis Soruşturması'nın Meclisin yetkilerinden olduğu ve bu işlemlerin nasıl yapılacağı Meclis İçtüzüğü'nde gösterileceği zikredilmektedir. 1927 İçtüzüğü'nde sorular 14. bölüm, gensoru 15.bölüm ve Meclis soruşturması 16. bölümde yer almaktadır. Her ne kadar 1927 ve 1973 İçtüzükleri arasında bazı farklar olsa da, denetim mekanizmalarının esasına ilişkin yaklaşım aynı kalmıştır.

Dış politika, genel olarak Hükümetlerin tekelinde olan bir politika alanı olarak görülmektedir. Tarım, eğitim ve benzeri politika alanlarından birisi olarak değerlendirilebilecek dış politika, bir ülkenin diğer ülkeler ile münasebetleri olarak tanımlanabilir.⁴ Bu münasebetler, Hükümetin söz konusu alandaki ilkeleri ve bu ilkeleri hayata geçirmek için benimsediği hareket tarzından oluşmaktadır. Mümtaz SOYSAL, devlet gücüne sahip olmayan Hükümet dışındaki siyasi aktörlerin sadece dış politika görüşüne sahip olabileceğini belirtmektedir.⁵ Bu tespit, dış politikanın Hükümetle ne kadar doğrudan ilgili olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

20.yüzyılda görülen demokratikleşme hareketleri ile dış politikaya ilişkin

³ M. Akif Özer, "Parlamentolar ve Denetim Fonksiyonları", *Sayıştay Dergisi*, 33, s. 24-25.

⁴ Mümtaz Soysal, *Dış Politika ve Parlamento*, AÜ SBF Yayını, Ankara, 1964, s.4.

⁵ Mümtaz Soysal, a.g.k., s. 5.

karar alma süreçlerinin de demokratikleşmesi gündeme gelmiştir. Bir ülkenin her vatandaşını etkileyecek savaş, ekonomik yaptırım ve benzeri hayati dış politika konularında karar alma süreçlerinin demokratikleştirilmesini içeren bu eğilim, doğal olarak parlamentonun dış politikada daha etkin olmasına neden olmuştur. Demokratik olmayan mutlak monarşi gibi yönetimlerde yönetici sınıfın dışında kimsenin katkısının olmadığı dış politikanın oluşum ve tatbik sürecinin halkın temsilcilerinin de katılımıyla gerçekleşmesi bu sürecin en önemli parçasıdır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra liberal demokrasinin dünyada yaygınlık kazanması ile hükümet politikalarının meşruluğunun parlamento tarafından sağlanmasına verilen önem artmıştır. Bu çerçevede, parlamentolara hükümetin denetimine ilişkin verilen rolün tarihsel olarak arttığını söylemek yanlış olmayacaktır.

19. yüzyıl Avrupa'sında devletlerin iç yapıları birbirine benzemektedir. Bu durumdan ötürü o dönemdeki dış politika analizleri ülkelerin iç politikalarını çoğunlukla hesaba katmamıştır.⁶ Bununla birlikte, bilhassa 20. yüzyılın başından itibaren devletlerin iç politikalarındaki değişikliklerin uluslararası sistemi doğrudan etkilemeye başladığı görülmüştür. Sovyetler Birliği'nin kurulması ile 1930'lu yıllarda Almanya ve İtalya'daki iktidar değişimleri ülkelerin iç politikadaki değişimlerin dış politikalarındaki değişikliklere neden olmasını göstermesi açısından önemli örneklerdir. Bu nedenden dolayı, uluslararası sistem ve dış politika odaklı analizlerin yanı sıra ülkelerin iç politikalarını da hesaba katan araştırmalar uluslararası ilişkiler yazınında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Günümüzdeki uluslararası ilişkiler teorilerinde içsel koşulların veri olarak alınması yerine ülkelerin iç yapılarının dış politikalarına etkisi de incelenmektedir.

Uluslararası ilişkilerin incelenmesinde Kenneth Waltz tarafından geliştirilen çerçeveye göre savaşın sebepleri; birey, devlet ve uluslararası sistem olmak üzere üç ayrı düzeyde incelenmektedir.⁷ Uluslararası sistem düzeyinde, devletler uluslararası sistemde birimler olarak görülmekte ve dış değişikliklere tepki göstermektedir. Bu bakış açısına göre devletlerin iç yapılarının istikrarlı olduğu ve birbirine benzediği varsayılmaktadır. Uluslararası sistemde, devletleri birbirinden ayıran unsur göreceli kuvvetleridir. İkinci düzeyde ise devletlerin iç yapısına bakılmaktadır. Andrew Moravcsik, devletleri inceleyen perspektiflerin üçe ayrıldığını belirtmektedir.⁸ Birinci olarak, bazı yaklaşımlar

⁶ Faruk, Sönmezoğlu. Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005, s.575-566.

⁷ Faruk, Sönmezoğlu, a.g.k, s.70.

⁸ Andrew, Moravcsik, "Introduction: Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining", P. Evans, H. K. Jacobson ve R. D. Putnam (Ed.), Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics. University of California Press, 2003, s.3-4.

devletleri toplum odaklı incelemekte ve değişik sosyal grupların yasama, çıkar grupları, seçimler ve kamu oyunu etkileyerek dış politikayı nasıl değiştirdiklerini incelemektedir. İkinci olarak, devlet odaklı yaklaşımlar dış politika yapımında devletin içindeki bürokratik yapılar ve yöneticilerin ideolojileri gibi hususların dış politikaya etkisini araştırmaktadır. Üçüncü olarak, devlet-toplum odaklı yaklaşımlar ise devlet ve toplumu birbirine bağlayan temsil, eğitim ve yönetim gibi mekanizmaların dış politikaya etkisini incelemektedir.

Dış politikanın oluşumunda iç politikanın etkisinin rolü idealist ve realist yaklaşımlar tarafından ayrı şekilde değerlendirilmektedir.⁹ Realist yaklaşım devleti rasyonel bir aktör olarak görürken idealist yaklaşım devleti değişik grupların yansıttığı çıkarlardan oluşan bir yapı olarak görmektedir. Bu noktada, psikolojik ve karar verme yaklaşımları liberalizm ve realizmi eleştirmiştir. Psikolojik yaklaşımın savunucuları dış politika analizinde bireysel psikolojik durumların göz ardı edildiğini iddia ederken, karar verme yaklaşımları, yönetim birimlerinin arasında müzakere sonucunda dış politikanın oluştuğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, karşılaştırmalı siyaset alanındaki araştırmacılar değişiklik ülkelerdeki farklı bürokratik yapılardan dolayı dış politika süreçlerinin ülkeden ülkeye değiştiğini ifade etmektedir. İç politikanın dış politikaya etkisinin değerlendirilmesi çerçevesinde kamu oyununun da rolü incelenmiştir. Bazı yazarlar temsili demokrasinin bulunduğu ülkelerde kamu oyununun karar vericileri sınırladığını ve karar vericilerin kamu oyununun görüşüne önem vermesi gerektiğini belirtmiştir.

Ülkelerin iç yapısının dış politikayla olan bağlantısının incelenmesinde bazı hususlar öne çıkmaktadır.¹⁰ Bu hususların başında; devlet ve hükümet yapısı, idari yapı ve bürokrasi, dış politika grubu, yasama organının dış politikadaki rolü ve kamu oyununun dış politikaya katılımı gelmektedir. Ülkelerin iç yapısının unsurları olan bu hususlar ile dış politikanın ilişkisi hakkında çeşitler önermeler ileri sürülmüştür. Birinci olarak, otoriter ve demokratik yapıların dış politikada yapılabilecek seçimleri etkilediğini belirtilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Sovyetler Birliği'nin dış politikasındaki kararlar hızla değiştirilebilmiş iken, Amerika'da Temsilciler Meclisinin tutumu dış politikada önemli bir rol oynamıştır. Bu tespitlerden hareketle, otoriter ülkelerin yönetimlerinin dış politikada daha geniş bir hareket alanı varken, demokratik ülkelerin yönetimlerinin daha sınırlı hareket alanları vardır. Aynı şekilde eğer bir ülke de bürokrasinin dış politikada ağırlığı fazla ise, bireysel kararların dış politikayı etkilemesi göreceli olarak daha zordur. Ayrıca hükümetin dış politika-

⁹ Vinsensio, Dugis.. Domestic Political Structure and Public Influence on Foreign Policy, A Basic Model, Media Jurnal Global dan Strategis, Yıl: 2009 Cilt: 3, Sayı:2, s. 173-175.

¹⁰ Faruk, Sönmezoğlu, a.g.k, s.603-607.

sının yasama organı ve kamuoyu tarafından denetlenmesi dış politikanın açıklığını artırıcı bir etki yapmaktadır. Amerika'da İran ile gerçekleştirilen gizli temasların ve Nikaragua'da yönetime karşı mücadele eden kontra gerillalarına yapılan gizli yardımların ortaya çıkması bu denetimin sonucu olarak görülmektedir.

Parlamentonun artan rolüne karşın parlamentoların dış politikadaki etkisine ilişkin yapılan çalışmalar oldukça azdır.¹¹ Bunun nedeni parlamentoların dış politikada etkisi olamayacağı yönündeki yaygın görüştür. Bu yaygın görüşe göre parlamentoların dış politikaya etkisinin önünde bazı yapısal engeller mevcuttur. Birinci olarak, parlamenter sistemlerde hükümetler parlamentonun içinden doğmaktadır. Ayrıca tek parti hükümetlerinde, parlamentoyla hükümet arasında çok güçlü bir bağlantı oluşmaktadır. Bu durumda, parlamentolara ayrı bir aktör olarak analiz etmenin gereksiz olduğu düşünülmektedir. İkinci olarak, parti disiplini milletvekillerini belli bir doğrultuda oy vermesine neden olmaktadır. Söz konusu parti disiplini sayesinde hükümetlerin tercihleri politikaya dönüşebilmektedir. Bu yüzden hükümet ve parlamento arasında ayrışmaya gitmek zor olmaktadır. Üçüncü olarak, parlamentoların hükümetlerin sahip olduğu bakanlıklar gibi kurumsal altyapıya sahip olmadığı ifade edilmektedir. Bu durumda, parlamenterlerin dış politika oluşumuna katılımı sınırlı hale gelmektedir.

Yukarıda ifade edilen sınırlamalara karşın parlamentoların dış politika yapımında oynadığı rolün daha fazla olduğunu ileri süren yaklaşımlar da vardır. Örnek olarak, Robert D. Putnam uluslararası müzakerelerde iç ve dış politikanın etkileşiminin iki seviyeli oyun şeklinde yürüdüğünü dile getirmektedir.¹² Bir oyunda devlet veya uluslararası örgüt temsilcileri muhataplarıyla, diğer oyunda ise iç politika aktörleri dış politikada benimsenecek tutum için müzakere etmektedir. Putnam'a göre uluslararası müzakerelerin sonuç vermesi için iki oyunun sonuçlarının kesişmesi icap etmektedir. Eğer iki oyunun sonuçlarının kesişimi çok dar ise, müzakere yapan aktörler istememelerine rağmen müzakerelerindeki pozisyonlarını gerçekleştiremeyebilirler. Bu durum zorunlu cayma (*involuntary defection*) olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca iç politikadaki oyunun sonuçlarının sınırlı olması, temsilciye diğer aktörlerle müzakerede avantaj sunmaktadır. Böyle durumlarda müzakereci iç politikadan dolayı pozisyonunun değişmesinin mümkün olmadığını muhataplarına belirtmektedir.

¹¹ Barış, Kesgin ve Juliet Kaarbo, When and how parliaments influence foreign policy: The Case of Turkey's Iraq decision. *International Studies Perspectives*, Yıl: 2010, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 20-22.

¹² Putnam, R. D. *Diplomacy and domestic politics : the logic of two-level games*. *International Organization*, Yıl: 1988, Cilt: 42, Sayı: 3, s. 433-436.

Bu yaklaşım çerçevesinde parlamento uluslararası temaslarda ele alınabilecek olasılıkları sınırlaması veya genişletmesi yoluyla dış politikaya etkisi olmaktadır. Öte yandan, demokratik barış teorisi üzerine çalışan araştırmacılar, demokratik barışın parlamenter barış olarak adlandırılabilceğini de belirtmiştir.¹³ Tek parti hükümetlerinin uyuşmazlık durumlarında yeterince sınırlanmadığı ve yürütmenin yasamanın onayını alacağını var saydığı da dile getirilmektedir.

İç politikanın dış politikaya etkisinin incelenmesinde istifade edilebilecek başka bir kavramsal çerçeve Margaret G. Hermann tarafından sunulmuştur.¹⁴ Adı geçen yazar, dış politika analizinde dış politika kararlarının kim tarafından alındığının ve bu karar alıcıların dış politika üzerindeki etkisinin ne olduğu hususlarının önem taşıdığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede; güçlü lider, tek grup ve özerk aktörlerin koalisyonu olmak üzere üç ayrı kategorinin bulunduğu belirtilmekte ve bu grupların karar verme otoriteleri olarak davranabileceği dile getirilmektedir. Bu tespitlerden hareketle parlamentonun karar verme otoritesi olup olmayacağı veya özerk bir aktör olarak görülüp görülemeyeceği değerlendirilebilir.

Yukarıdan da görüleceği üzere dış politika yapımında parlamentoların rolüne ilişkin değişik yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımların temel noktası parlamentoların dış politikaya etkisinin incelenmesi için ülkenin iç yapısının dikkate alınması gerektiğidir. Başka bir deyişle, her ülkede parlamentonun dış politika yapımındaki oynadığı rol farklılık teşkil edebilir. Bu çerçevede, söz konusu etki mekanizmasının derinlemesine ele alınması için vaka çalışması yönetiminin uygun olduğu düşünülmektedir. 11. Yasama Dönemi'nde TBMM'nin Hükümetin yürüttüğü dış politikaya katılımının incelenmesinin söz konusu araştırma sorusunun cevaplanmasına katkı sunacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca yasamanın denetim fonksiyonunu icrası kapsamında parlamento üyelerinin Hükümetin politikasıyla ne kadar ayrı düştüğü incelenebilmektedir. Böylelikle, parlamentonun karar verme otoritesi olup olmadığı ya da Putnam tarafından kavramsallaştırılan iki seviyeli oyun çerçevesinde bir aktör olup olmadığı görülmesi mümkün olacaktır.

Dış politikanın parlamenter denetimi ele alındığında kavramların ilgili olduğu dönemin koşullara göre değerlendirilmesinin yararlı olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de 1950'li yıllarda çok partili sistem yeni yeni tesis edilmeye başlamıştır. Gerek dünyada gerek Türkiye'de bilhassa da Soğuk Savaş bağlamında parlamentonun dış politika konusundaki denetimi konusu ön planda

¹³ Barış, Kesgin ve Juliet Kaarbo, a.g.k, s.23-25.

¹⁴ Margeret, Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework. International Studies Review , Yıl: 2001, Sayı: 3, s.48-50.

yer almamaktadır. Öte yandan, Soğuk Savaş'tan sonra liberal demokrasinin dünyada yaygınlık kazanmasıyla parlamentonun dış politikayı denetlemesi giderek önem kazanmıştır. Bu çerçevede, 1950'li yıllardaki parlamento ve dış politika ilişkisi incelenirken 1990'ların kavramsal çerçevesi benimsenerek anakronistik bir yaklaşımdan uzak durulmasının önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

İncelenecek verilerin seçilmesinde bazı hususlara dikkat edilmiştir. 11. Yasama Dönemi süresince dış politikanın denetimine ilişkin İçtüzük'te yer alan denetim yetkilerinin kullanımı oldukça sınırlı kalmıştır. Bu sebeple, sadece İçtüzük'te belirtilen denetim mekanizmalarının incelenmesinin 11. Yasama Dönemi için sınırlı bir analize neden olacağı görülmüştür. Bu yüzden, parlamentoda dış politikaya ilişkin müzakereler denetim mekanizması kapsamında meydana gelmemiş olsa bile incelenmiştir. Bu tarz bir yöntem benimsenmediği takdirde, Kıbrıs'a ve Orta Doğu'daki gerçekleşen krizlere ilişkin çoğu parlamenter müzakere çalışmanın kapsamı dışında kalacaktır.

Yasama organının onayının uluslararası antlaşmaların yürürlüğe girmesi için gerekli olması, yasama organına hükümetin dış politikası üzerinde önemli bir denetim gücü vermektedir. 11. Yasama Dönemi'nde parlamentonun söz konusu onay yetkisini kullanırken kapsamlı müzakereler yapmadığı, kabul edilen uluslararası antlaşmalardan sadece İstimlâk ve Müsadere Garantisi Anlaşması'nın onayı sırasında müzakere yaptığı görülmektedir. Ayrıca 1 Şubat 1956 tarihinde kabul edilen 6653 sayılı Kanun ile Hükümete iki veya çok taraflı ticaret antlaşmaları için yetki verilmiş ve bu antlaşmalar yapıldıktan sonra Meclise üç ay içerisinde sunulması gerektiği belirtilmiştir.¹⁵ Yasama organının yetkisinin devredilmesi anlamına gelen bu kanun herhangi bir müzakere olmadan parlamento tarafından kabul edilmiştir. Her ne kadar bu Kanun 10. Yasama Dönemi'nde kabul edilmiş olsa da, yasama organının uluslararası antlaşmaların kabulüne olan tutumunu göstermesi açısından önemlidir.

Dış politikaya ilişkin parlamenter denetim faaliyetlerinin incelenmesinden önce ilgili dönemin Türkiye'nin içinde bulunduğu uluslararası ortam hakkında özet bilgiler verilecektir.

2. Türkiye'nin Dış Politikası

Bu bölümde, Türkiye'nin 1957-1960 yılları arasındaki dış politikası dört ayrı başlık altında incelenecektir. Bu başlıklarda, anılan dönemde Türkiye'nin dış politika gündemini en çok meşgul eden konular olan Türkiye - Sovyetler Birliği İlişkileri, Türkiye - ABD İlişkileri, Türkiye - Yunanistan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu ile Türkiye - Orta Doğu İlişkileri ele alınacaktır.

¹⁵ Mümtaz Soysal, a.g.k., s. 204.

2.1. Türkiye – Sovyetler Birliği İlişkileri

Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin politikalarına karşı güvenlik endişeleri, 1957-1960 yılları arasındaki Türkiye - Sovyetler Birliği ilişkilerinin asıl belirleyicisidir.¹⁶ Bu çerçevede, söz konusu dönemdeki Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki diplomatik münasebetler olumsuz bir ortamda gerçekleşmiş, Türkiye Batı Bloku'yla uyumlu politikalar benimsemiştir. Bu durum Sovyetler Birliği'nin tepkisini çekmiştir.

Sovyetler Birliği Türkiye'nin “çevreleme politikası”na katılmasına dair olumsuz bir tavır benimsemiştir. Bu çerçevede, Bağdat Paketi'ne ilişkin olarak Sovyetler Birliği tarafından gönderilen notada, Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan anlaşmayı kendi güvenliğiyle doğrudan ilgili ve bölge barışını tehlikeye sokan bir ABD yayılması biçiminde değerlendirerek, Sovyetler Birliği'nin tüm ülkelere ama öncelikle komşularıyla ve bu arada Türkiye'yle iyi ilişkiler kurma isteğini yinelemiştir. Türkiye bu notaya cevaben Türkiye'nin barışının korunması ve güvenliğin pekiştirilmesi için iyi niyetli, barışsever ülkelerle iş birliği yapma yönündeki her girişiminin Sovyetler Birliği tarafından barış karşıtı gibi gösterilmeye çalışıldığını belirtmiştir.¹⁷

Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinde vuku bulan önemli başka bir olay ise nükleer füze ve U-2 bunalımlarıdır. Sovyetler Birliği tarafından gönderilen 8 Ocak 1958 tarihli mektupta barış ve silahsızlanma yolunda önemli adımlar atıldığına ve Soğuk Savaş'ın sona erdirilip iki blok arasında silahsızlanma anlaşması imzalanması isteğine değinildikten sonra, parasını ödemediği konuşturulacak füzelerin Türkiye'nin güvenliğini sağlamayacağına işaret ederek “Bir tek kibrit büyük bir yangın çıkarabilir, ama ilk yanan kendisi olacaktır!” uyarısı yapılmıştır. Dönemin hükümeti 25 Şubat tarihli cevabında alınan önlemlerin yalnızca savunma amaçlı olduğu belirtmiştir.

1950'lerin sonunda doğru Doğu ve Batı blokları arasındaki yumuşama çerçevesinde, Kruşçev Türkiye'ye yerleştirilen füzelerin Sovyetler Birliği'nin güvenliğine tehdit oluşturmalarına karşın Türkiye'ye yönelik ilişkileri iyileştirme isteklerini bir kez daha yineleyen bir konuşma yapmıştır. 1959 senesinde Türkiye de Sovyetler Birliği'nin olumlu mesajlarına cevap vermeye başlamıştır. 1960 yılında iki devlet arasında başbakan düzeyinde ziyaret gündeme gelmiştir; ama söz konusu ziyaretler askerî darbeden dolayı gerçekleşmemiştir.¹⁸

¹⁶ Süleyman Seydi, “Demokrat Parti'nin Dışpolitikada Alternatif Arayışı (1957–1960)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2011/2, Sayı:14, s. 2.

¹⁷ Eral Tellal, “SSCB'yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.514.

¹⁸ Süleyman Seydi, a.g.k, s.10 - 12.

2.2. Türkiye-ABD İlişkileri

1954'e kadar yoğun biçimde alınan yardımlar münasebetiyle olumlu seyreden Türk-Amerikan ilişkilerinde ABD'nin yardımın seviyesini azaltması ve yardımı Uluslararası Para Fonu üzerinden vermesi üzerine uyuşmazlıklar berrmeye başlamıştır. Bu uyuşmazlıkların nedenlerinin başında, ABD ve Uluslararası Para Fonu'nun istediği yapısal ekonomik değişikliklerin MENDERES hükümeti tarafından tam olarak gerçekleştirilmemesi ve dolayısıyla ABD tarafından yapılan yardımın azalması gelmektedir.

Türkiye ve ABD'nin Orta Doğu'daki ilişkilerinin çerçevesi dönemin ABD politikası olan çevreleme üzerinden değerlendirmek yerindedir. Çevreleme politikasının bir sonucu olarak kurulan Bağdat Paketi esasen Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütüyle benzerlik taşımakta olup ABD bölgedeki müttefiki Türkiye'nin yardımıyla Bağdat Paketi'nin kurulmasını sağlamıştır.¹⁹

Mısır'ın 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirmesi karşısında İsrail, İngiltere ve Fransa'nın Kanal bölgesine saldırımları ve bu nedenle Sovyetler Birliği'ne yönelik olarak ilgili bölge ülke ve halklarında desteğin artması ABD'yi ilk kez bölgedeki yaşamsal çıkarlarını tüm açıklığıyla vurgulamasına neden olmuştur. Eisenhower Doktrini olarak anılan programda Sovyetler Birliği'nin bölgedeki faaliyetleri eleştirilmekte ve mevzu bahis faaliyetlerin önüne geçmek amacıyla dönemin ABD Başkanı Eisenhower'a yetki verilmiştir.²⁰ Bu yetki, Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlıklarını korumalarına yardım edebilmek için bu ülkelerle iş birliği yapmayı ve bu ülkelerin ekonomik güçlerini artırmalarına yardımcı olmayı ve gerekli görüldüğü takdirde Orta Doğu'ya bir ABD askerî müdahalesi yürütme yetkisini kapsamaktadır.²¹

19-20 Ocak 1957'de Ankara'da bir araya gelen Türkiye, İran, Pakistan ve Irak başbakanları yayımlandıkları ortak bir bildiriyle anılan doktrinden memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Söz konusu doktrinin Türkiye'ye ilişkin sonuçları, Türkiye'deki Amerikan üslerine özel bir önem verilmesi çerçevesinde 1954'de kurulan İncirlik Üssü'nün geliştirilmesidir. Ayrıca Amerikan askerî yardımları da artırılmıştır.²² Türkiye, anılan doktrini benimsemeyen Arap ülkeleri ve onlara destek veren Sovyetler Birliği'yle ilişkilerinde gergin bir döneme girmiştir.

¹⁹ Çağrı, Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 560.

²⁰ Hale William, Türk Dış Politikası, Arkeoloji Sanat Yayınları, 2003, s. 127-128.

²¹ The Eisenhower Doctrine, 1957, <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine> (Erişim tarihi: 06 Temmuz 2015).

²² Çağrı Erhan, a.g.k, s.564.

14 Temmuz 1958'de vuku bulan Irak Darbesi ABD'nin doğrudan katılımı ve tam desteği olmadan Bağdat Paktı gibi bölgesel güvenlik örgütlenmelerinin yaşayamayacağını göstermiştir. Irak'ın darbe sonrası anılan Pakt'tan ayrılması üzerine ABD 1955'de kurulurken katılmadığı Pakt'a Irak'ın ayrılmasından sonra katılmıştır. Söz konusu değişikliklerden sonra Bağdat Paktı'nın adı Merkezi Anlaşma Teşkilatı olarak değişmiştir.²³

5 Mart 1955'te imzalanan Türk-Amerikan Güvenlik İş Birliği Antlaşması'na göre Türkiye'nin bir saldırı hâlinde ABD'nin yardım edebilmesi için şu koşullar konmuştur: Türk Hükümeti yardımı talep etmeli, yardım karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek bir biçimde düzenlenmeli ve söz konusu yardım Amerikan Anayasası'nın herhangi bir maddesine engel teşkil etmemelidir. Ayrıca söz konusu yardımın “doğrudan veya dolaylı saldırılar karşısında” verileceği ifade edilmiştir.²⁴

Türkiye-ABD ilişkileri kapsamında vuku bulan önemli başka bir gelişme ise 1957'de yapılan NATO zirvesinde NATO'nun ilk vuruş yeteneğini artırmak için, üye ülkelere nükleer başlık taşıyan orta menzilli Jüpiter füzeleri yerleştirilmesi önerilmesidir. Sovyetler Birliği'nin yoğun tepkisinin de etkisiyle sadece İngiltere, İtalya ve Türkiye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesini kabul etmiştir. Jüpiterlerin Türkiye'ye yerleştirilmesine ilişkin gizli anlaşma 25 Ekim 1959'da Paris'te imzalanmış olup pek çok ikili anlaşma gibi, teknik iş birliği kapsamında TBMM'nin onayına sunulmamıştır.²⁵

2.3. Türkiye- Yunanistan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu

2. Dünya Savaşı sonrasında sömürgelerin kendi kaderlerini tayin etme haklarına kavuşması Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkiyi esastan etkilemiştir. Bu etki ilk başta Kıbrıs Sorunu'nun Türk ve Yunan hükümetleri tarafından arka planda tutulmasıyla, sonrasında ise Türkiye'nin bu soruna taraf olduğunu belirtmesiyle ve 1960'ların da sonunda NATO'nun olası bir Türk-Yunan çatışmasından NATO'nun etkilenmesi olasılığına karşı olarak ABD'nin anılan uyuşmazlığa bir taraf olması şeklinde gelişmiştir.²⁶

Süveyş Harekâtı, İngiltere'nin bölgedeki rolünü azaltmasına neden olmuştur. İngiltere adada sadece askerî üslerinin kalmasını yeterli olarak görmeye başlamıştır. Bu çerçevede, 6 Aralık 1956'da kendi kaderini tayin hakkının Kıbrıs'ta uygulanacağı açıklanmıştır.²⁷ Bu noktadan sona Türk Hükümetinin taksii-

²³ The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm> (Erişim tarihi: 06 Temmuz 2015).

²⁴ Çağrı Erhan, a.g.k. s. 569.

²⁵ Çağrı Erhan, a.g.k. s. 572-573.

²⁶ Hale William, a.g.k. Ss.133-134.

²⁷ Melek, Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş

me bakış açısı değişmiş ve “Ya Kıbrıs Ya Ölüm” sloganı yerini “Ya Taksim ya Ölüm” sloganına bırakmıştır.

1957 senesinin sonundan itibaren İngiltere Kıbrıs sorununun çözümü için arka arkaya planlar ortaya atmış olup bu planlardan en önemlisi MacMillan Planı’dır. Plana göre adanın statüsü yedi yıl değiştirilmeyecek olup yedi yıldan sonra İngiltere askerî üsler kendisine bırakılmak koşuluyla egemenliği müttefikleri Türkiye ve Yunanistan’la paylaşacaktır. Plan tüm taraflarca reddedilmiş olup Türkiye anılan planın “Enosis”e neden olabileceğini değerlendirmiştir.²⁸

Bağımsızlık formülünün netleştirilmesi için Zürih Konferansı toplanmış olup Kıbrıs Cumhuriyeti, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanacak Garanti Antlaşması parafe edilmiştir. Söz konusu antlaşma, Makarios’un ve Kıbrıs Rum tarafının kararsız tavırlarına rağmen son gün Londra’da ilgili taraflarca imzalanmıştır. Londra’ya giderken uçağı düşen MENDERES’in imzası da hastanede alınmıştır. Bu suretle, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması için gerekli hukuksal metinler tesis edilmiştir. Söz konusu hukuksal metinler Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma ve Garanti Antlaşması’dır.²⁹

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma’ya göre Kıbrıs başkanlık rejimiyle yönetilen bağımsız bir cumhuriyet olup Cumhurbaşkanı Rum, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Türk toplumları tarafından ayrı ayrı genel oyla beş yıl için seçilirler. Cumhuriyet’in resmi dilleri Yunanca ve Türkçe’dir. Yasama yetkisi yüzde yetmiş Rum yüzde otuzu Türk olup her iki toplum tarafından ayrı ayrı genel oyla beş yıl için seçilen elli üyeli Temsilciler Meclisinde kullanılacaktır. Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek yedi Rum ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı tarafından seçilecek üç Türk bakandan oluşacaktır. Kıbrıs’ta yüzde altmış Rumlardan, yüzde kırkı Türklerden oluşacak 2000 kişilik bir ordu kurulacaktır. Yüksek Mahkeme de Cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından belirlenecek iki Rum, bir Türk ve bir tarafsız yargıçtan oluşacaktır.³⁰

Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.604.

²⁸ Melek, Fırat, a.g.k. s. 606.

²⁹ Melek, Fırat, a.g.k. Ss. 610-611.

³⁰ Kıbrıs Cumhuriyetinin Temel Yapısı (Zurih,11 Şubat 1959), http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa (Erişim tarihi:6 Temmuz 2015).

2.4. Türkiye ve Orta Doğu İlişkileri

1957-1960 yıllarında Türkiye ve Orta Doğu ilişkilerinde vuku bulan en önemli olaylardan biri 1957 Suriye bunalımıdır. Süveyş krizinin ardından bölgeden çekilen İngiltere ve Fransa'nın anılan bölgedeki etkinliğinin azalması ve bu alandaki boşluğu Sovyetler Birliği'nin doldurması üstüne Bağdat Paktı üyeleri ABD'nin ilgili Pakta katılmasını istemişlerdir. Sonuç olarak ABD, Bağdat Paktı'nın askerî kanadına İsrail'in protestolarına rağmen 1957'de katılmıştır.³¹

1958 yılında gerçekleşen Irak Darbesi Bağdat Paktı'nın İstanbul toplantısının düzenleneceği gün gerçekleşmiş olup Bağdat Paktı Irak'taki darbeyi dışarıdan kaynaklanan yıkıcı faaliyetlerin bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Türkiye, Irak'a askerî bir müdahaleyi ciddi olarak düşünmüş, böyle bir müdahalenin Mısır'ı ve yeni Irak Hükümetini Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırdığından hareketle ABD ve İngiltere'nin yaptığı girişimler sonucunda Türkiye anılan müdahaleden vazgeçmiştir. Sonuç olarak 31 Temmuz 1958'de Irak'taki yeni yönetimi Türkiye resmen tanımıştır. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesine müteakiben 21 Ağustos 1959'da yapılan bir açıklamayla Bağdat Paktı'nın adı CENTO (Central Treaty Organization; Merkezi Antlaşma Teşkilatı) olarak değiştirilmiştir. Bu adın NATO ile SEATO (South-East Asia Treaty Organization) arasında yer aldığı için verildiği belirtilmiştir.³²

1958 yılında Lübnan'daki karışıklıkları engellemek için Lübnan'da Hristiyan lider Camille Chamoun ABD'den yardım istemiştir. ABD 15 Temmuz'da Lübnan'daki Amerikan vatandaşlarının çıkarlarını korumak ve kendi ulusal çıkarları ve dünya barışı bakımından yaşamsal önem taşıyan "Lübnan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü sürdürmek için Lübnan hükümetine yardım etmek" amacıyla Lübnan'a askerî kuvvet göndermiştir. Türkiye söz konusu müdahaleden memnun olduğunu belirtmiş ve ABD'nin İncirlik Üssü'nü kullanmasına izin vermiştir.³³

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Dış Politika

1957-1960 seneleri arasında uluslararası ortamda ve Türkiye'nin dış politikasında başta Garanti Antlaşması'nın TBMM tarafından kabulü ve Orta Doğu'daki çalkantılar olmak üzere önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bölümde,

³¹ Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 630-631.

³² Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, a.g.k., s.632.

³³ Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, a.g.k., s.633-634.

Hükümetin bu gelişmelere ilişkin yürüttüğü dış politikanın Parlamento tarafından nasıl ele alındığı incelenecektir.

3.1.1. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

Sovyetler Birliği ile münasebetlere ilişkin diğer konuşmalarda yer alan değerlendirmeler haricinde, doğrudan Sovyetler Birliği hakkında parlamentoda yapılan tek faaliyet Ankara Milletvekili Bülent ECEVİT'in Hükümete yönelttiği sorulardır. Söz konusu dönemde Sovyetler Birliği ile ilişkinin taşıdığı önem göz önüne alındığında, parlamentonun Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkisi hakkında yeterince etkin bir tutum izlemediği görülmektedir.

ECEVİT'in Sovyet Rusya arasında mevcut kredi anlaşmaları ile Türkiye'nin dolar, Avrupa Tediye Birliği sahaları ve Sovyet Rusya ile olan ticari mübadeleleri mevzuunda verdiği sorulara cevaben Dışişleri Bakanı ZORLU, 13 Haziran 1958'de gerçekleşen 80. Birleşimde, Kayseri Mensucat Fabrikası ile Nazilli kombinalarının kurulmasına sarf olunan söz konusu Rus kredisi haricinde Türkiye ile Sovyet Rusya arasında herhangi bir kredi veya teknik yardım anlaşması imzalanmadığını, bu maksatla Moskova'ya hiçbir resmi Türk heyetinin gitmediğini, sözleşme hükümleri icabı Türkiye'ye Sovyet teknisyenlerinin gelmesinin mevzu bahis olmadığını belirtmiştir.³⁴ ZORLU, iki memleket arasındaki ticari mübadelelerin 8 Ekim 1937 tarihli Türk Rus Klıring Anlaşması çerçevesinde cereyan etmekte olduğunu ifade etmiştir. ZORLU konuşmasını Avrupa Tediye Birliği ve dolar sahası ülkeleri ile olan dış ticaretimizde bir daralma değil, tam tersine bir artışın meydana geldiğine işaret ederek bitirmiştir.

Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin ilişkilerinin Türkiye'nin güvenlik endişeleri açısından oynadığı önemli rol hesaba katıldığında bu konudaki parlamenter faaliyetin oldukça az olması kayda değerdir. Bu çerçevede, Sovyetler Birliği ile ilişkilerde parlamenter boyutun ve dolayısıyla parlamentonun dış politika-yaya katılımının nerdeyse yok diyecek kadar az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca soruların sadece muhalefet partisi üyesi tarafından sorulması da dikkat çekicidir.

3.1.2. Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye-ABD ilişkilerin parlamentoda doğrudan müzakere edildiği parlamentodaki tek görüş alışverişi İstimlâk ve Müsadere Garantisi Anlaşması'nın müzakeresi olmuştur. Bu müzakere de oldukça kısa sürmüştür. Türkiye-ABD ilişkilerinin Türkiye'nin anılan dönemdeki güvenlik endişeleri açısından taşı-

³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 1.Y.Y., Cilt No:4, Birleşim: 80, 13.06.1958, s. 38-40.

dığı önem dikkate alındığında parlamentoda konu hakkında etkin bir tartışma yapıldığı görülmektedir. Öte yandan, ABD'ye yönelik parlamenterlerin dostane tutumu ABD Büyükelçiliği'nde patlayan bombaya ilişkin yapılan kısa beyanda görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında 15 Ocak 1957'de nota teatisi suretiyle akdolunan İstimlâk ve Müsadere Garantisi Anlaşması'nın Tasdiki Hakkında Kanun Tasarısı 27 Mart 1959 tarihli 53. Birleşimde görüşülmüştür.³⁵ Görüşmede söz alan Dışişleri Bakanı ZORLU, otuz dört devletle akdedilmiş olan bir anlaşmanın Türkiye'ye münhasır olduğunu iddia etmek, ya meseleyi tetkik etmemiş olmak veyahut kasten bundan bir mana çıkarmak anlamına geldiğini, bu anlaşmanın Türkiye'ye Amerikan sermayesini çekebileceğini, Türkiye'nin ABD'nin girdiği mükellefiyetten dolayı müteşekkik olması gerektiğini ve mevzu bahis anlaşmaların kapitülasyonlara benzetilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Konu hakkında söz alan Yozgat Milletvekili Sefer ERONAT, yabancı sermayeyi Türkiye'ye getirmek istediklerini, onun gelmesine biraz daha imkân vereceklerini ve bu imkânların Türkiye'nin hukuki egemenliğine tecavüz eder mahiyet taşımamakta olduğunu dile getirmiştir. ERONAT, konuşmasının devamında, Türkiye için hukuku hükümlerinin ölçüsünün topyekûn yaşamak veya ölmekle ifade edileceğini belirtmiştir. Aleyhte söz alan Kars Milletvekili Sırrı ATALAY, bahsi geçen Antlaşma'nın müddetli ve bağımsızlığa uygun olmadığını vurgulamıştır.

Denizli Milletvekili Baha AKŞİT, 27 Ocak 1958'de ABD Elçiliği bahçesiyle kütüphanesi civarında patlayan bomba hadisesi münasebetiyle bir beyanatta bulunmuş, bahsi geçen beyanatta ABD'ye karşı icra edilmiş gibi gösterilmek istenilen olayı kınarken büyük Türk Milletinin hislerine de tercüman olduğuna emin olduğunu, Komünist tahriki olduğunda hiç şüphe duymadığı bu olayın Türk-Amerikan dostluğunu sarsamayacağını, söz konusu vesile ile Amerikan milletine ve onun güzide devlet adamlarına karşı beslemekte oldukları olumlu hisleri ifade etmiştir.³⁶ CHP Grubu adına söz alan Ankara Milletvekili Faik Ahmed BARUTÇU da AKŞİT'in ifadelerine grup olarak katıldıklarını belirtmiştir.

Ankara Milletvekili İsmail İNAN'ın Milletlerarası İktisadi İş Birliği kanalı ile 1954 yılında Amerika'ya gönderilmesi kararlaştırılan altı sendikacının bugüne kadar gönderilmemesi sebebine dair yazılı sorusu ZORLU tarafından 16 Aralık 1959 tarihinde 2. Birleşimde cevaplandırılmıştır. ZORLU cevabında

³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 2.Y.Y., Cilt No:8, Birleşim: 53, 03.04.1957, s. 142-147.

³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 1.Y.Y., Cilt No:1, Birleşim: 30, 27.01.1958, s. 547-548.

Amerika ve Türkiye arasında birçok projenin planlandığını; ancak planlanan projelerinin hepsinin mali kaynakların yeterli olmamasından dolayı hayata geçirilemediğini, bu çerçevede altı sendikacının Amerika'ya gönderilmesi projesinin yeterince önceliğe sahip olmadığı değerlendirildiğini; ancak bu değerlendirmenin ilerleyen dönemlerde değiştirilebileceğini kaydetmiştir.³⁷

Yukarıdaki tespitlerden de görüleceği üzere Türkiye - ABD ilişkilerinde parlamenter boyut oldukça asgari düzeyde kalmıştır. ABD'nin dönemde Türkiye açısından sahip olduğu kritik role ilişkin parlamenterlerin değerlendirmeleri oldukça kısa ve azdır. Bu çerçevede, Türkiye-ABD ilişkilerinde parlamentonun karar verme otoritesi olarak hareket etmediği ya da Putnam'a göre Hükümet temsilcilerini muhatapları ile temaslarında sınırlayıcı ya güçlendirici bir role sahip olmadığı görülmektedir.

3.1.3. Türkiye- Orta Doğu İlişkileri

TBMM'nin 11. Yasama Dönemi'nde Orta Doğu'da gerçekleşen gelişmeler üzerine parlamentoda görüş alışverişi yapılmaya çalışılmış; ancak tüm muhalefetin de kapsamlı bir şekilde söz hakkına sahip olduğu bir toplantı yapılmamıştır. Öte yandan, Irak'ta gerçekleşen darbeye Türkiye'nin müdahale edeceği yönündeki kamuoyu algısı hesaba katıldığında parlamentonun bu konuda derinlemesine bir görüş alışveriş yapmaması dikkat çekicidir.

İNÖNÜ ve 146 arkadaşının Orta Doğu ve çevresindeki hâdiseler dolayısıyla TBMM'nin toplantıya davet edilmesine dair önergesi üzerine TBMM 26 Temmuz 1958'te toplanmıştır.³⁸ Bu olağanüstü toplantıda Denizli Milletvekili Baha ÂKŞİT ve Konya Milletvekili Himmet ÖLÇMEN'in Orta Doğu'da gerçekleşen ve Türkiye'yi yakından alâkadar eden durum hakkında TBMM'ye mümkünse, Hükümet tarafından izahat verilmesine dair önergesi ele alınmıştır. Bu önerge çerçevesinde, sadece Hükümet üyeleri görüş bildirmiş ve diğer vekillerin görüş bildirmesi mümkün olmamıştır. Bu durum söz konusu dönemde Orta Doğu'da vuku bulan gelişmeler hakkında parlamentoda etkin bir görüş alışveriş ortamının olmadığını göstermektedir. Bu görüşmelerden sonra 21 Ağustos 1958 tarihinde İNÖNÜ ve 157 arkadaşı ile Bursa Milletvekili Saluk ŞAMAN'ın 377 arkadaşıyla verdiği önerge üzerine olağanüstü toplanmıştır. Bu olağanüstü toplantının gündeminde dış yardımlarla alınan iktisadi tedbirlere ve dış politikaya dair Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü ZORLU'nun beyanatı öngörülmüş ise de müzakerelerin bir kısmı Orta Doğu'da vuku bulan gelişmeler üzerine olmuştur.

³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 3.Y.Y., Cilt No:11, Birleşim: 25, 18.01.1960, s. 246-247.

³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 2.Y.Y., Cilt No:4, BİRLEŞİM: 96, 26.07.1958, s. 5-10.

İNÖNÜ ve 146 arkadaşının Orta Doğu ve çevresindeki hâdiseler dolayısıyla TBMM'nin toplantıya davet edilmesine dair önergesi üzerine toplanan TBMM'de Ortadoğu'daki olaylar üzerine Hükümetin açıklama yapmasına ilişkin önerge kabul edilmiştir.

Söz konusu önerge üzerine söz alan Dışişleri Bakanı Vekili Namık GEDİK, Orta Doğu bölgesinin ehemmiyetinin büyük olduğunu, bu bölgede Arap devletleriyle uzun bir maziye dayanan çok yakın münasebetlerin mevcut olduğunu belirttikten sonra söz konusu ülkelerin her birinin bölgede birer zaaf değil; fakat birer istikrar unsuru olmalarını canı gönülden arzu etmekte olduklarını belirtmiştir. GEDİK, hükümetin politikasının, şimdiye kadar hep söz konusu gayenin gerçekleşmesini hedeflediğini ve ilk olarak Lübnan hakkında açıklamalarda bulunacağını belirtmiştir. GEDİK, Lübnan'da devam eden çekişmelerin muhalefetin hükümete karşı silahlı bir isyan hareketine girişmesi neticesinde durumun yüksek hassasiyet taşımaya başladığını belirttikten sonra Lübnan'ın meşru hükümetinin, muhalefetin diğer ülkelerden silâh ve malzeme yardımı gördüğünü, hatta yabancı silahlı birçok kimselerin de muhalefeti takviye ettiklerini ileri sürerek Lübnan'ın özgürlüğünü tehdit eden bir durumun meydana geldiğini hem BM Güvenlik Konseyine ve hem de Arap Birliği Konseyine bildirdiğini, Güvenlik Konseyi meseleye el koymadan evvel Lübnan'ın şikâyetinin ilk önce Arap Devletleri arasında müzakere edilmiş olduğunu; fakat toplantıya iştirak eden devletlerin aralarındaki görüş ayrılıkları dolayısıyla krize bir çare bulamadıklarını söylemiştir.

GEDİK'in konuşmasında sonra söz almak isteyen muhalefet üyelerine oylama üzerine söz verilmemiştir.

Yukarıda belirtilen görüşmeden neredeyse bir ay sonra 21 Ağustos 1958 tarihinde TBMM hem muhalefet hem iktidar partisinin isteğiyle toplanmıştır. Bu olağanüstü toplantıda Dışişleri Bakanı ZORLU, Maliye Bakanı Hasan POLATKAN dış yardımlarla alınan ekonomik tedbirlere ve dış politikaya dair beyanda bulunmuş ve Başbakan MENDERES Hükümetin yürüttüğü iktisadi politikaya ilişkin açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalar yapıldıktan sonra Meclis Başkanı toplantının açıldığını belirtmiş ve herhangi bir gündem olmadığından sadece muhalefet partisi sözcüsüne söz hakkı vermiş, şahıslara söz vermenin mümkün olmadığını belirtmiş ve usul hakkında söz taleplerine de izin vermemiştir. Bu yüzden usul tartışmaları meydana gelmiş; ancak Meclis Başkanlığı şiddetli itirazlara rağmen milletvekillerine söz vermemiştir.

Yukarıda belirtilen müzakerelerde Dışişleri Bakanı ZORLU, özetle, Türkiye'nin aldığı iktisadi yardımlar hakkında bilgi vermiş, Türkiye'nin nüfusunun her sene arttığını, dışarıdan Türkiye'nin aldığı yardımların büyüyen Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanıldığını, öte yandan, Orta Doğu'da gerçekleşen hadiselerin büyük önem taşıdığını, Orta Doğu ülkelerine komü-

nizmin sızmaya çalıştığını, ABD ve İngiltere'nin bu girişimlere karşı aldığı önlemleri desteklediğini ve bu tarz müdahalelerin 3. Dünya Savaşı'nı engellediğini dile getirmiştir. ZORLU'dan sonra söz alan POLATKAN, Türkiye'nin ekonomik durumu hakkında bilgi vermiş, Hükümetin bu yardımları Türkiye'nin ekonomisini geliştirmek için kullandığını ve Hükümetin bu gayretleri sonucunda Türkiye ekonomisinin kapasitesinin arttığını vurgulamıştır.

Adı geçen Bakanların konuşma yapmasından sonra İNÖNÜ'ye CHP Grubu adına söz verilmiştir. İNÖNÜ konuşmasının başında Orta Doğu'daki olaylara değinmiş, Lübnan ve Irak'taki darbelerin Türkiye açısından büyük önem taşıdığını, bilhassa Irak konusunda Türkiye'nin Irak'a tek başına askeri harekât düzenleyeceği konusunda iddiaların yabancı basın organlarında yer aldığını, bu iddiaların NATO üyesi ülkelerde gerginliğe neden olduğunu, Türkiye'nin ABD gibi dünyanın her yerine müdahale etme gücüne sahip olmadığını ve NATO'nun tüm üyelerinin değerlendirmelerinin hesaba katılması gerektiğini dile getirmiştir. İNÖNÜ konuşmasının devamında yurt dışından alınan yardımların belli tedbirlerin alınmasına bağlandığını ve Hükümet tarafından kabul edilen koşulların ilan edilmesinin icap ettiğini kaydetmiştir.

İNÖNÜ'den sonra söz alan Dışişleri Bakanı ZORLU, uluslararası siyasi ortamdan dolayı her ülkede bir çalkantı oluşabileceğini, bu gibi durumlarda söz konusu ülkelere yardım edilmesinin gerektiğini, Türkiye'nin uluslararası platformlarda bu görüşü savduğunu, öte yandan, Lübnan'daki karışıklıkların iç mesele olduğunu söyleyenlerin Sovyet blokuna üye ülkeler olduğunu ve bölgedeki gerginliklerden dolayı üslerin Amerika tarafından kullanılmasına ilişkin verilen izin savaşa girmek manasına gelmediğini dile getirmiştir.

Tekrar söz alan İNÖNÜ, Adana'da üslerin kullanılması konusunda Hükümetten izahat istediğini, bu konuda yapılan antlaşmalar hakkında TBMM'nin bilgilendirilmesi gerektiği, Lübnan'a asker gönderilmesi iddialarına ilişkin bazı basın organlarına endişelerini aktardığını, Türkiye'nin bölgedeki tehlikenin içine çekilmesinin yanlış olacağını belirtmiştir.

Bu görüşmelerden sonra Başbakan MENDERES söz almış ve Hükümetin ekonomi politikası ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuş; ancak dış politika-ya ilişkin değerlendirmelerde bulunmamıştır.

Bu müzakerelerde CHP temsilcileri dışındaki muhalefet üyelerine söz verilmemiş ve bu durum özellikle Osman BÖLÜKBAŞI tarafından şiddetle eleştirilmiştir.

Burdur Milletvekili Âlim SİPAHİ'nin Irak Ürdün Federal Arap Devleti'nin kurulmasının Bağdat Paktı'nın üye devletlere yüklediği mükellefiyetlerde ne gibi bir fark yaratacağına dair sorusu 16.11.1959 tarihinde gerçekleşen 2. Birleşimde ZORLU tarafından yazılı olarak cevaplandırılmıştır. ZORLU cevabında Irak'ın Irak-Ürdün Federal Birliği'nden çekildiğini belirtmiş, adı Merkez

Anlaşması Teşkilatı'na dönüşen Bağdat Paketi'nin bu iki ülkeye karşı herhangi bir yükümlülükleri olmadığını kaydetmiştir.³⁹

Ankara Milletvekili Bülent ECEVİT'in Ürdün'e bir tecavüz durumunda Türkiye'nin otomatik olarak müdahale edeceğine dair Irak Dışişleri Bakanı tarafından verilen demeç hakkında ne düşünüldüğüne dair sorusu 08.02.1960 tarihinde 34. Birleşimde Dışişleri Bakanı ZORLU tarafından yazılı olarak cevaplanmıştır. ZORLU cevabında Âlim SİPAHİ'ye verilen cevabı ECEVİT'in sorusunun cevapsız kalmaması için tekrarlamıştır.⁴⁰

Yukarıdaki incelemelerden de görüleceği üzere, Orta Doğu konusu TBMM'de çeşitli vesilelerle müzakere edilmiştir; ancak bu müzakerelerin ne kapsamlı ne de dış politikaya etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Orta Doğu konusunda yapılan müzakerelerde muhalefetin söz hakkının göreceli olarak sınırlı kalması ve Orta Doğu'daki bunalımlar sırasında Hükümetin yürüttüğü iktisadi politika çerçevesinde görüşmeler yapılması, parlamentonun dış politikaya katılımının oldukça sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu çerçevede, dış politikanın yapım sürecinde parlamentonun bir karar verme otoritesi olarak görülmediği anlaşılmaktadır.

3.1.4. Türkiye- Yunanistan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs konusunda parlamentodaki en önemli müzakere Kıbrıs konusunda Hükümetin takip ettiği politikanın tasvibi hakkında Başbakanlık tezkeresi üzerine olmuştur. Bu müzakere haricinde, Kıbrıs konusu Türk-İş'in Milletlerarası Hür Sendikalar Konfederasyonuna üyeliğine ilişkin bir sorunun cevaplanması ve Kıbrıs'ta İngiliz askerleri tarafından şehit edilen ve yaralanan Türklere ilişkin beyanda gündeme gelmiştir. Öte yandan, TBMM'nin 16 Haziran 1958 tarihinde Kıbrıs konusunda aldığı Karar, parlamentonun dış politikaya katılımı açısından önem taşımaktadır; ancak Kararın alımından önceki görüşmeler hala gizliliğini korumaktadır.

Kıbrıs'a ilişkin 16 Haziran 1958 tarihli TBMM Kararının Kıbrıs sorununun çözümü için taksim zaruri olduğunu dünya parlamentolarına duyurulması amacıyla Bursa milletvekili Haluk ŞAMAN ve iki arkadaşının verdiği önerge üzerine söz alan Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü ZORLU bu konunun kapalı oturumda görüşülmesini teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir.⁴¹ Bu oturumdan sonra TBMM tarafından kabul edilen Kararda Kıbrıs sorununun çözümü için tak-

³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:2, BİRLEŞİM: 2, 16.11.1959, s.42.

⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:11, BİRLEŞİM: 14, 08.02.1960, s. 600-601.

⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 1.Y.Y., Cilt No:3, Birleşim: 81, 16.06.1958, S. 497.

simin kabul edilmesi gerektiği, adadaki iki topluluğun beraber yaşamasının mümkün olmadığı, Türk cemaatinin yaşama hakkına Rum cemaatinin kast ettiğini, adanın huzur ve barışı temin ve vahimleştirdiği uluslararası münasebetlere gerekli dostluk ve anlayış havasını iade etmek için nihai bir hal şekli olarak ancak taksimi kabul ve tatbik etmenin zaruri bulunduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı tarafından dünya parlamentolarına duyurulmasına usul üzerinde iki çekimsere karşı esasta oybirliği ile karar verildiği belirtilmiştir.

Milli Savunma Bakanı ve Başbakan Vekili Ethem MENDERES, 18 Şubat 1959'da gerçekleşen 39. Birleşimde Kıbrıs müzakereleri için Başbakan MENDERES'in başkanlığında Londra'ya gitmekte bulunan Heyetin geçirmiş bulunduğu uçak kazası münasebetiyle bir beyanatta bulunmuş ve söz konusu beyanatta anılan uçak kazası hakkında bilgi vermiştir.⁴²

Kıbrıs konusunda Hükümetin takip ettiği politikanın tasvibi hakkında Başbakanlık tezkeresi 4 Mart 1959'da görüşülmüştür. Bu görüşmede, CHP Grubu adına İNÖNÜ söz almıştır.⁴³ İNÖNÜ konuşmasında, Türkiye'nin müzakerelerde Kıbrıs'taki Türk menfaatleri ve Kıbrıs cemaatlerinin bir arada yaşamaları imkânının kalmaması sebebiyle Kıbrıs Adası'nın taksimini savunduğunu; ancak Kıbrıs sorununun çözümü için müzakerelerde ele alınan belgelerde Türkiye ve Yunanistan hükümetleri tarafından şimdiye kadar takip olunan karşılıklı iki tezin terk edilmesi ve yeni bir esas istikametinde Kıbrıs ihtilâfının çözümlenmesinin amaçlandığını, bu durumun Hükümetin kendiliğinden prensip değiştirmesi manasına geldiğini, Türkiye'nin hukuken ve fiilen taksimden vazgeçtiğini, ancak Yunanistan'ın Enosis'ten sadece hukuken vazgeçtiğini ve Enosis'in bir gün emrivaki yarılmasına mâni olacak yeter müeyyide konulmamış olduğunu vurgulamıştır.

İNÖNÜ'nün konuşmasından sonra söz alan Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü ZORLU, İNÖNÜ'nün konuşmasına cevaben, Anayasa kapsamında hem taksimin, hem de Enosis'in aynı kesinlikle reddedilmekte olduğunu, Garanti Anlaşması'nda ihlâl hâli karşısında teminat veren memleketlerin aynı şekilde hareket edeceklerinin ifade edildiğini ve Türkiye'nin tek başına müdahale hakkının sağlı olduğunu kaydetmiştir.

Demokrat Parti Grubu adına söz alan Zeyyat MANDALİNCİ, Garanti Anlaşması'nın 2'nci maddesinde, eğer istişare netice vermezse tek başına hareketi dahi mümkün kılan ibarenin yer aldığını ifade ettikten sonra İngiliz politikasının ana hatlarının Türk ve Yunan hükümetleri arasında tam manasıyla iş

⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 2.Y.Y., Cilt No:7, Birleşim: 36, 18.02.1959, S. 255.

⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 2.Y.Y., Cilt No:8, Birleşim: 50, 13.06.1958, s. 21-54.

birliği esasına göre bir statüye varmak ve Ada'daki üslerini muhafaza edebilmek olduğunu kaydetmiştir. Yunanistan'la ilişkiler hususunda ise MANDALINCI, Yunanistan'ın Türkiye ile bütün sorunlarına rağmen Türkiye ile dostluklarına ehemmiyet atfetmeye devam etmiş olduğunu vurgulamıştır.

Adana Milletvekili Kasım GÜLEK, söz konusu antlaşmalarda bulunan garantinin askerî bir sorun çıkmasında yetersiz kalabileceğini, Türkiye'nin Kıbrıs'ta sadece 650 asker bulundurabileceğini ve İngilizlerin adada üs bulundurması münasebetiyle adaya kesin hâkim olanların İngilizler olduğunu ifade ettikten sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'nde çoğunluğu Rumların elinde bulundurduğunu, konulan hukuksal önlemlerin aşılamaz olmadığını ve bu kapsamdaki endişelerin Hükümet tarafından dikkate alınması gerektiğini dile getirmiştir.

ZORLU, GÜLEK'in konuşmasına cevaben, dile getirilen endişelere ilişkin olarak Kıbrıs'ta Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının vetosunun olduğunu ve menfi girişimlerin söz konusu vetoyla engellenebileceğini ifade etmiştir. ZORLU konuşmasının devamında Antlaşma'nın yapısı itibarıyla Türkiye'ye geniş bir hareket sahası sunduğunu ve sosyal cemiyetlere yardıma yönelik hiçbir engelin konmadığını ifade ettikten sonra Ziraat Bankasının şube açmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. ZORLU, Yunanistan muhalefetine ilişkin anlaşmalar hakkında neler söylediklerine değinmiş, eski başbakanlardan Papaandrou'nun "Ada da meskûn büyük Rum ekseriyetinin hakları çiğnendi, Ada hukuken taksim olmuştur. Taksim bile Yunanistan için bundan daha elverişli idi. Taksimle adanın büyük bir kısmı gidecekti. Şimdi bütün Kıbrıs'ı kaybettik. İki cemaatin nispeti yüzde seksene karşı yüzde on sekiz olduğu hâlde, en mühim meselelerde Türklere yan yana haklar tanındı. Enosis'ten katî olarak feragat etmemiz büyük bir kayıptır. Türkler taksimi hukuki sahada tahakkuk ettirmişlerdir." dediğini dile getirmiştir. ZORLU, Türk cemaatinin haklarının korunması için detaylı hükümlerin gerektiğini ve bu yolun iki cemaatin başka çıkar yol olmadığını anlayarak buna göre hareketlerini ayarlamalarını sağlamanın icap ettiğini ve bunu temin edebilmek için gereken iklimin hazırlanmasının millî vazife olduğunu vurgulamıştır.

Sivas Milletvekili Necati İLTER Kıbrıs Antlaşması'nın muğlak bir anlaşma olduğunu ve Kıbrıs Türk halkının güvenlik ve ekonomik endişelerini yeterince gidermediğini belirtmiştir. İLTER konuşmasının devamında, Kıbrıs'ta bir rejim değişikliği vuku bulursa ve bu rejim, adadaki statüyü değiştirirse, Garanti Antlaşması'nı yapmış olan devletler birbirleriyle istişare edecek olup mutabakata ulaşmak mümkün olmazsa her üç devletin kendi başına harekete yetkili olacağını, istişare başarılı olmayınca ve adada rejim değişikliği olunca büyük bir kuvvet olmadığından 650 kişilik Türk kuvvetinin etkisiz hale getirilebileceğini öne sürmüştür.

Gaziantep Milletvekili Bahadır DÜLGER, görüşülen antlaşmaya ilişkin

olarak şimdiye kadar tatbik edilegelmekte olan mevzuat muvacehesinde daha kuvvetli hür garanti cümlesinin konulmasının imkânı olmadığını, Kıbrıs'ta mevzu bahis ve garantilere bağlanmış Anayasa ve garantiler çerçevesinde yapılacak her hangi bir rejim değişikliği durumunda Türkiye'nin doğrudan müdahale etmesinin gerekeceğini, Antlaşma'da öngörülen 650 kişilik kuvvetin etkisiz hale getirilmesinin Türkiye'ye acı verebileceğini; fakat bunun Kıbrıs'ın kaderini değiştirmek bakımından asla bir kıymeti olmayacağını ve anılan antlaşmalarla yapılacak müdahalelerle, Kıbrıs'ın rejimini muhafaza etmesi uğruna yapılmış bir müdahalenin barışçıl olacağını dile getirmiştir.

Balıkesir Milletvekili Haluk TİMURTAŞ, Türkiye'nin çıkarlarının antlaşmada yüzde yüz karşılandığını, ortada bir emrivakinin olmadığını, Türkiye'nin bir Akdeniz devleti olarak söz konusu bölgede ortak kadere sahip olunan milletlerle en büyük emelinin barış ve huzur ve istikrar içinde birlikte yaşamak olduğunu; fakat iki komşu millet Türkiye ve Yunanistan arasında 1822'den 1922'ye kadar devamlı mücadeleler olduğunu, 1922'de bir dönüm noktasına ulaşıldığını ifade etmiştir. TİMURTAŞ, antlaşmalara ilişkin olarak Ada'daki Türklerin hak ve menfaatlerinin her bakımdan korunduğunu, Türkiye - İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs arasında akdedilecek Garanti Antlaşması ve Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında akdedilecek İttifak Antlaşması sayesinde Kıbrıs ile tarihi bağlarımızın yeniden ve yapıcı bir iş birliği içinde tesis edileceğini vurgulamıştır.

Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz BEKATA, Kıbrıs sorununun çözümünün hem NATO hem de BM'de memnuniyete neden olduğunu, Yunanistan'ın tezi olan Enosis'in antlaşmada yasaklandığı, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda birçok gayrette ve fedakârlıkta bulunduğunu; ancak antlaşmada icra yetkisinin Rumlara verildiğini, vetonun her zaman işleyecek bir mekanizma olmadığını, öte yandan, Hükümetin Meclis tarafından kendisine verilen yetkiyi aştığını, bu durumun prensip itibarıyla Anayasa'ya aykırı olduğunu, Meclisin emrivakiler karşısında bırakılmaması gerektiğini savunmuştur.

Burdur Milletvekili Fethi ÇELİKBAŞ, antlaşmalara aykırı olarak kanun dışı ve Anayasa dışı bir ihlal durumu oluşursa, bu takdirde İngiltere kendi takdirine göre müdahale edip etmemekte serbest olduğunu, hâlbuki İngiltere'nin müdahale için taahhüde girmesi gerektiğini, anılan antlaşmaların bu doğrultuda değiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. ÇELİKBAŞ, konuşmasının devamında, Türkiye'nin müdahale hakkını gerek bugünden fiilen gerek ileride hukuken kullanması imkânlarını bertaraf edecek hükümlerin antlaşmada yer aldığını, hatta Kıbrıs'ta iki müstakil devletçik kurulmasına dahi mâni olunduğunu, iki cemaatin bir arada müstakil bir devlet olarak da yaşayamadıklarını ve bu kannaatin ilgili maddelerden çıktığını, öte yandan Makarios'un kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin NATO'ya girmesine sıcak bakmadığını, bu durumun Türkiye için sakıncalar yaratabileceğini ifade etmiştir.

ÇELİKBAŞ'ın konuşmasından sonra görüşmelerin sonlandırılmasına ilişkin önerge verilmiştir. Önerge aleyhine konuşan Sivas Milletvekili Turhan FEYZİOĞLU, müzakere edilen antlaşmaların Yunanistan Parlamentosunda dört gün boyunca müzakere edildiğini, Mecliste ise sadece dört saattir görüşüldüğünü, bir siyasi partinin başkanın bile bu görüşmelerde söz alamadığını, antlaşmalara ilişkin endişelerin başında ilhak tehlikesinin ortadan kalkmaması geldiğini, antlaşmaların kapsamlı şekilde değerlendirilmesi için görüşmelerin sonlandırılması önergesine karşı çıkılması gerektiğini savunmuştur.

Önerge 161 lehte oyla kabul edilmiş ve görüşmeler sonlandırılmıştır.

Görüşmelerin sonlandırılmasından sonra iki tane önerge verilmiştir. Bu önergelerden birincisi Hükümetin Kıbrıs konusunda takip ettiği politikaya ilişkindir. İkincisi ise CHP tarafından sunulan Kıbrıs konusunda yapılan müzakereler sonunda Meclisten alınması istenen kararlara dair bir önerge'dir. İkinci önergenin oylanıp oylanmayacağına dair usul tartışmaları yapılmıştır. Bu çerçevede söz alan İNÖNÜ, ilhak ve taksimden farklarından dolayı antlaşmada öngörülen müeyyidelerin ilhaka etkisiz, taksime etkili olacağını dile getirmiş, önerge çerçevesinde antlaşmada bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini; Dışişleri Bakanının antlaşma imzalandı diye hiçbir değişiklik yapılamaz yaklaşımının yersiz olduğunu dile getirmiştir. Söz konusu önerge temenni niteliğinde olduğu için oylanmamıştır.

Bahsi geçen görüşmeler sonrasında anılan tezkere 138 aleyhte ve iki çetkimser oya karşı 347 oyla kabul edilmiştir.

Aynı oturumda söz alan Trabzon Milletvekili Sairi DİLEK'in, Kıbrıs'ta da İngiliz askerleri tarafından şehit edilen ve yaralanan Türklere ve söz konusu olay muvacehesinde İngiliz Hükümeti'nin tutumuna dair bir beyanatta bulunmuş ve söz konusu beyanatta haklı davalarını izah için miting yapan Kıbrıslı Türklerden birçoğunun İngiliz askerlerinin tecavüzlerine hedef olduklarını, İngiltere Hükümetinin Lefkoşe, Larnaka, Limasol ve Magosa sokaklarında, anavatana bağlılıktan başka suçları olmayan masum insanları feci surette öldürdüğünü vurgulamıştır. Söz konusu hareketlerin neticesinde sekiz şehit ve yetmiş yaralının verildiğini belirten DİLEK, Kıbrıs'taki İngiliz personelin hareketlerinde asıl can alıcı noktanın, Yunanistan'ın Enosis bayrağını açtığı 1950'de beri Kıbrıs'ın Rumlar tarafından tertip edilen birçok gösteriye sahne olduğu halde, İngilizlerin Rum göstericiler karşı daima en ağır silah olarak göz yaşartıcı bombalarla müdahale ettiklerini; fakat Türklerin yaptığı silahsız gösterilerin zırhlı otolar ve ölüm saçan mitralyözlerle karşıladıklarını belirtmiştir. Bu durum karşısında, DİLEK, Türkiye'nin resmi dostu İngilizlere karşı nefret ve kinle dolup taşmamanın mümkün olmadığını, TBMM'nin yüksek huzurunda hayatını kaybeden vatandaşların şerefli hatıralarını anarken TBMM'nin hissiyatına tercüman olarak İngiltere'nin bu hareketini kınadığını beyan etmiştir.

Çalışma Bakanı Hayrettin ERKMEN, 7 Şubat 1958'de gerçekleşen 35. Birleşim sırasında Türk-İş'in Milletlerarası Hür Sendikalar Konfederasyonuna üyeliği hususunda gerekli müsaadenin verilmemesinde ne gibi faydalar düşünüldüğüne dair Ankara Milletvekili İsmail İNAN tarafından sorulan sözlü soruya cevap vermiş ve özetle söz konusu cevabında Türk İşçi Sendikaları Konfederasyonunun 1952'de İzmir'de yaptığı Kongrede Milletlerarası Hür Sendikalar Konfederasyonuna üyeliğe karar vermiş olduğunu ve üyelik hususunda Sendikalar Kanunu'nun 5'nci maddesinin gerektirdiği Bakanlar Kurulu kararını almak üzere müracaatta bulunduğunu belirtmiştir. Bakanlar Kurulunun kararında görülen şekil noksanının adı geçen konfederasyona bildirilmesini müteakip 1957'de Türk - İş Kongresi'nin Milletlerarası Hür Sendikalar Konfederasyonu'na attığı bir telgrafta bu konfederasyonun Tunus'taki toplantısının gündeminde yer alan Kıbrıs meselesinin gündemden çıkarılması hususunun Türk-İş'in katılımının şartı olarak bildirildiğini söylemiştir. Söz konusu talebin mezkûr konfederasyonca bugüne kadar dikkate alınmadığının altını çizen ERKMEN, Türk-İş'in yukarıda bahis mevzuu Milletlerarası Konfederasyona üyelik talebi hakkında alınacak kararın Milletlerarası Hür Sendikalar Konfederasyonu'nun sebebiyet verdiği aşikâr olan sorunun çözümüne dek ertelenmiş olduğunu beyan etmiştir.⁴⁴

Burdur Milletvekili Fethi ÇELİKBAŞ'ın Zürih ve Londra'da cereyan eden Kıbrıs müzakerelerine kimlerin iştirak etmiş olduğuna dair sorusu 18 Ocak 1960 tarihinde Hariciye Bakan Vekili GEDİK tarafından cevaplandırılmıştır. GEDİK cevabında müzakerelere katılanların listesini sunmuştur.⁴⁵

Yukarıdaki tespitlerden de görüleceği üzere, 11. Yasama Dönemi'nde dış politika üzerine en kapsamlı müzakere Kıbrıs konusunda olmuştur; ancak bu müzakere bile Hükümetin dış politikasında veya imzalanan antlaşmada herhangi bir değişikliğe neden olmamıştır. Ayrıca Garanti Antlaşması'nın önemi hesaba katıldığında müzakerelerin göreceli olarak kısa tutulması ve muhalefet üyelerinin değerlendirmelerinin Hükümet tarafından net bir dille kabul edilmemesi, parlamentonun dış politikada bir aktör olmadığını göstermektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, dış politika karar verme sürecinde parlamento karar verme otoritesi olarak görülmemektedir.

Hükümet tarafından imzalanan Garanti Antlaşması'nın bazı maddelerinin değiştirilmesi için muhalefet tarafından değişiklik önergesi verilmesi, Hükümet tarafından yürütülen dış politikayı muhalefet partisinin denetlemesi olarak

⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 1.Y.Y., Cilt No:2, Birleşim: 35, 07.02.1958, s. 31-37.

⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 3.Y.Y., Cilt No:11, Birleşim: 25, 18.01.1960, s. 246-247.

değerlendirilebilir; ancak bu çaba Hükümet tarafından yürütülen dış politika-
da herhangi bir değişikliğe neden olmamıştır.

3.1.5. Avrupa Konseyi İstişari Asamblesinin 10. Dönemine İştirak Edecek Olan Üyelerin Seçimi

Avrupa Konseyi İstişari Asamblesinin toplantılarına katılacak üyeler her sene TBMM'de yapılan seçimler ile belirlenmektedir; ancak 1959 ve 1960 senelerinde oluşan heyette muhalefetten hiçbir üye yer almamıştır. Bu durumun nedeninin iktidar partisinin Avrupa Konseyi İstişari Asamblesine katılacak muhalefetin üyelerini seçme isteğinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu durum her ne kadar dış politika konularıyla doğrudan alakalı olmasa da, parlamenterlerin dış politikada Hükümetin izlediği politikaya karşı muhalif bir tutum benimsemelerinin iktidar partisi tarafından olumlu karşılanmadığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. 1960 senesi için Avrupa Konseyi İstişari Asamblesine Türkiye Heyetinin seçimine ilişkin yapılan müzakerede bu tutum açıkça görülmektedir. İktidar partisi milletvekillerinin Avrupa Konseyi İstişari Asamblesinin muhalefet üyeleri tarafından bir şikâyet merci olarak kullanılmasından hoşnut olmadığı anlaşılmaktadır.

14 Nisan 1958 tarihli 59'uncu Birleşimde Avrupa Konseyi İstişari Asamblesinin 10. Dönemine iştirak edecek olan üyelerin seçimi yapılmıştır. Denizli milletvekili Mehmet KARASAN, Siirt milletvekili Baki ERDEN, Antalya milletvekili Ahmet TOKUŞ, Trabzon milletvekili İsmail ŞENER, Çanakkale milletvekili Halim ALYOT, Giresun milletvekili Hamdi BOZBAĞ, Kastamonu milletvekili Basri AKTAŞ, Konya milletvekili Hamdi Ragıp ATADEMİR, Ankara milletvekili Bülent ECEVİT ve Adana milletvekili Kasım GÜLEK seçilmiştir.

3 Nisan 1959 tarihli 56'ncı Birleşimde Avrupa Konseyi İstişari Asamblesinin 11. Dönemine iştirak edecek olan üyelerin seçimi yapılmıştır. Seçim sırasında söz alan Malatya Milletvekili Nüvit YETKİN, önceki seneki seçimler neticesinde CHP Grubu'nun tarzı teşekkülü ve Heyetin toplam üye sayısı göz önüne alındığı takdirde en az üç üye ile iştirak etmesi gerektiğini dile getirmiştir. YETKİN'den sonra söz alan Balıkesir Milletvekili Halil İMRE, muhalefet mensubu milletvekillerin Avrupa Konseyindeki tavırlarının dikkatlerinden kaçmadığını ve TBMM'de yapılan seçimler suretiyle Avrupa Konseyi İstişari Asamblesine iştirak edildiğini hatırlatmakta yarar gördüğünü dile getirmiştir. YETKİN tekrar söz alıp Avrupa Konseyi İstişari Asamblesi üyelerinin özel dokunulmazlıkları olduğu ve üyelerin ileri sürdüğü düşüncelerden dolayı kimseye hesap vermeye mecbur olmadıklarını vurgulamıştır. Yapılan oylama sonucunda CHP'den iki üyenin heyete katılmasına karar verilmiştir. Söz konusu birleşimde ayrıca Avrupa Konseyi İstişari Asamblesinin XI. Dönemine iştirak

edecek olan üyelerin seçimi yapılmıştır. Siirt milletvekili Baki ERDEN, Giresun milletvekili Hamdi BOZBAĞ, Ağrı milletvekili Kasım KÜFREVLİ, İstanbul milletvekili Nazlı TALABAR, Trabzon milletvekili İsmail ŞENER, Çanakkale milletvekili Halim ALYOT, Konya milletvekili Hamdi ATADEMİR, Kastamonu milletvekili Basri AKTAŞ, Maraş milletvekili Halil GÜRÜN, Tunceli milletvekili Fethi ÜLKÜ, Ankara milletvekili Bülent ECEVİT ve Adana milletvekili Kasım GÜLEK seçilmiştir. Halil GÜRÜN ve Fethi ÜLKÜ seçimin hemen sonrasında istifa ettiklerini açıklamıştır. Seçim sonunda GÜRÜN söz istemiş ve konuşmasında evvelki uygulamada grupların adaylıkları değerlendirdiği; ancak kendi adaylığından grubunun ve kendisinin haberinin olmadığını belirtmiştir. ÜLKÜ ise kendisinin grubundaki bu seçimler konusunda yapılan görüşmelerde adaylık koymadığını; yapılan seçimlerin teamülün dışını çıktığını ve bu görevi kabul edemeyeceğini kaydetmiştir.

15 Nisan 1959 tarihli 57'nci Birleşimde Maraş Milletvekili Halil GÜRÜN ve Tunceli Milletvekili Fethi ÜLKÜ'nün seçilmiş bulunduğu Avrupa Konseyi İstişari Asamblesi üyeliğinden istifa ettiğine dair önergeler görüşülmüştür. Görüşmede söz alan ÇELİKBAŞ, TBMM'de yurt dışına gönderilecek heyetlerle alâkalı temsilcilerin seçimlerine ait, 1957 yılında seçimlerden sonra değiştirilen, tüzüğün 219'uncu maddesinin son fıkrasında "Meclis namusta memleket haricine bir heyetin izamı hâlinde istenilen miktarın üç misli namzet Riyaset Divanınca tespit edilir, Umumi Heyetin izafi reyine arz edilir." şeklinde ibareler geçtiğini, Avrupa Konseyine gönderilecek delegelerin seçimleri bu hüküm dâhilinde yapılmakta ve yolluklarının da buna göre verilmekte olduğunu dile getirmiştir. ÇELİKBAŞ konuşmasının devamında istifasını isteyen iki milletvekilinin adaylıklarını koymadıkları hâlde seçildiklerini vurgulamıştır. Bu çerçevede, ÇELİKBAŞ, Başkanlık Divanına Demokrat Parti'den sekiz kişi gidecekse yirmi dört aday, CHP'den iki kişi gidecekse altı aday istenmesi gerektiğini vurgulamıştır. TBMM Başkanı, cevaben, Heyetin aday listesiyle bağlı olup olmamasının Başkanlık Divanının elinde olan bir durum olmadığını, bu konuda Genel Kurulun kararının geçerli ve yapılmış olan işlemlerin tamamen usulüne uygun olduğunu ifade etmiştir.

15 Nisan 1960 tarihli 57'nci Birleşimde Avrupa Konseyi İstişari Asamblesinin XII. Dönemine temsilen katılacak Heyet için üye seçimi konusuna ilişkin olarak söz alan Burdur Milletvekili Fethi ÇELİKBAŞ, Türkiye'nin Avrupa Konseyine girdiği günden beri, İstişari Asambleye, TBMM'de mevcut grupların, mevcudu oranında delegasyon kontenjanı yer ayırmışken, ilk defa bu yıl, Başkanlık Divanı'nın CHP'nin 170 küsur kişilik milletvekilini âdeta yok sayarak ve Türkiye'nin Avrupa İstişari Asamblesinde kendisine tahsis edilen delegasyonun heyeti olduğu gibi iktidar partisi grubundan oluşturmak yolunu seçmiş olduğunu, bu durumun tüm Türkiye'ye zararlı olacağını belirt-

miştir. Aydın Milletvekili Necati ÇELİM, CHP'lilerin Parlamento tarafından üyeliğe seçildiğini; ancak bu üyelerin seçildikleri görevden istifa ettiklerini, DP'nin sadece onların kararlarına saygı duyduğunu kaydetmiştir. Adana Milletvekili Kasım GÜLEK, Avrupa Konseyi Meclisine katılacak Türk Heyetinin seçilişini bir parti meselesi olarak ele almamak, milli mesele olarak ele almak gerektiğini, her memleketin, kendi parlamentosunda temsil edilen milletvekillerinin adedine göre partilere kontenjan ayırdıklarını ifade etmiştir. GÜLEK, konuşmasının devamında bu seçimlerde sadece DP milletvekillerinden oluşan bir heyet seçilmesinin teklif edildiğini, gönderilecek heyette muhalefet üyelerinden hiçbir üyenin olmamasının Türkiye'nin aleyhine olacağını, önceki seçimlerde CHP'den seçilen üyelerin CHP Grubu değil de Meclisteki çoğunluk tarafından seçildiği için anılan iki üyenin seçildikleri görevden istifa ettiklerini dile getirmiştir. İzmir Milletvekili Behzat BİLGİN, konuşmasında CHP'nin tavır ve hareketlerini tasvip etmedikleri kimseleri Türk Parlamentosu Delegasyonu olarak Strazburg'a göndermeye TBMM'yi zorlayamayacağını ve bu Heyetin seçim usulünün kendilerine dikte edilemeyeceğini söylemiştir. Tunceli Milletvekili Fethi ÜLKÜ, Avrupa Konseyi seçiminde her gruba kontenjan tanımının teamül olduğunu, Heyete CHP'nin kendisine verilen kontenjan gereğince iki kişi, DP Grubunun sekiz kişiyi seçtiği, DP Grubunun seçtiğini CHP'nin kesinlikle kabul ettiğini, CHP'nin seçtiği adayları da DP'nin kabul ettiğini; ancak geçen defa ilk olarak bu teamüle zıt bir durum ile karşılaşıldığını, kendisinin Meclisi şikâyet etme manası taşıyabileceği için Avrupa Konseyine bu durumu bildirmede, Heyetin oluşumunda parti gruplarının dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Maraş Milletvekili Halil GÜRÜN, ÇELİKBAŞ'a katıldığını ve grupların diğer grupların seçtikleri kişilere saygı göstermesi gerektiğini kaydetmiştir. Kastamonu Milletvekili Basri AKTAŞ, Avrupa Konseyinin statüsünün kanunla TBMM tarafından 1949'da tasdik edildiğini, oradaki esasların seçimi doğrudan doğruya hükümetlere bıraktığını ifade ettikten sonra GÜLEK'in 1957'den 1958'e kadar Strazburg'da ve Paris'te Avrupa Konseyi toplantılarında yaptığı konuşmalarını hatırlamaları gerektiğini, GÜLEK ve ECEVİT'in Avrupa İstisari Konseyini bir ocak kongresi haline getirmeye çalıştığını dile getirmiştir. AKTAŞ, CHP'li üyelerin hükümete yönelik olumsuz tavırlarına dikkat çektikten sonra CHP'nin 1957'den sonra iç politika faaliyetlerinin aynen yabancı memleketlere aktarılması gayretine devam ettiğini dile getirmiştir. AKTAŞ'ın konuşmasından sonra müzakerelerin sonlandırılmasına dair bir önerge verilmiştir. GÜLEK, bu çerçevede söz alarak Avrupa Konseyine gidecek milletvekillerinin TBMM'deki gruplar tarafından seçilmesi gerektiğini yoksa Türkiye'nin sadece iktidar partisi mensubu üyelerle temsil edilmesinin Türkiye'nin aleyhinde olacağını ifade etmiştir. GÜLEK, seçimlerin ertelenmesine ilişkin önerge vermiş; ancak önerge kabul edilme-

miştir. Bu önerenin reddedilmesinin sonra Heyet üyesi olarak Ağrı milletvekili Kasım KÜFREVİ, Çanakkale milletvekili Abdülhalim ALYOT, Denizli milletvekili Mehmet KARASAN, Giresun milletvekili Hamdi BOZBAĞ, İstanbul milletvekili Nazlı TLABAR, İzmir milletvekili Osman KAPANİ, Kastamonu milletvekili Basri AKTAŞ, Konya milletvekili Hamdi Rağıp ATADEMİR, Siirt milletvekili Baki ERDEN ve Trabzon milletvekili İsmail ŞENER seçilmiştir.

Avrupa Konseyi İstisari Meclisi için 11. Yasama Dönemi'nde yapılan seçimler dış politikanın yapımıyla doğrudan ilgili değildir; ancak muhalefet partisi üyelerinin dış temaslarındaki faaliyetlerine ilişkin iktidar partisi üyelerinin yaklaşımını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Muhalefet partisi üyelerinin Hükümeti Avrupa Konseyi İstisari Meclisinde eleştirmesi, iktidar partisi üyeleri tarafından olumlu karşılanmamış ve muhalefet partisi üyeleri Avrupa Konseyi İstisari Meclisine katılmamıştır.

3.1.6. Dönem İçinde Ele Alınan Diğer Meseleler

Bu bölümde, TBMM'nin 11. Dönemi'nde dış politikaya ilişkin gündeme gelen ancak yukarıdaki ana başlıklardan herhangi bir kapsamında değerlendirilemeyecek hususlar ele alınmıştır. Bu çerçevede, Mecliste tartışılarak cevaplandırılan sorular ele alınmıştır.

3. Yasama Yılı'nın 13. Birleşiminde Ordu Milletvekili Münir EKŞİ tarafından "NATO teşkilâtında vazifeli ve yabancı üye devlet toprağında bulunan Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetindeki personelin bulunduğu yabancı Devlet toprağında suç işleyen var mıdır? a) Adedi kaçtır? b) faileri kimdir, sıfat ve vazifeleri nedir? c) Hangi devlet merciinde muhakemeleri icra edilmiştir? d) Mahkûm oldukları ceza nedir? e) Mevkuf kalmışlar mıdır?" sorularına ilişkin olarak verilen cevapta NATO Teşkilatındaki vazifeleri dolayısıyla diğer üye devletin toprağında bulunan Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetindeki personelin bu devletin ülkesinde işledikleri suçlardan hangilerinin gönderen devlet mevkiinde bulunan Türk askerî mahkemelerinde inceleneceğinin 6375 sayılı Kanun ile kabul edilen Kuzey Atlantik Andlaşması'na taraf devletler arasında Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşme ile tespit edildiği, bu sebeple ABD nezdindeki Türk Askerî Müşavir Heyeti Başkanlığı ile Paris'teki NATO Başkumandanlığı nezdindeki Türk Askerî Müşavir Heyeti Başkanlığına 1 Kasım 1957 tarihinden itibaren tümen adlî amirlik yetkisi verildiğini belirtilmiştir.

25 Nisan 1960'da gerçekleşen 3. Yasama Yılı'nın 60. Birleşiminde Maraş Milletvekili Emin SOYSAL tarafından verilen ve "Amerika'dan başka İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Arabistan gibi yabancı memleketlerden her tür kitap, dergi, gazete getirilmesinin yasak edildiği doğru mudur? Bu takdirde: a) Yabancı dille öğretim yapan her derecedeki okulların ders ve yardımcı kitapla-

rı nasıl temin olunacaktır? b) Yabancı dillerdeki yayınları takip eden profesör, doktor, öğretmen, mühendis, mimar gibi her çeşit meslek sahibi aydınların ve teknikerlerin mânevi ihtiyaçları nasıl karşılanacaktır? c) Türk Milleti ile yabancı milletler arasındaki anlaşmalara ve haberleşme hürriyetine zıt olarak kültürel ve ilmî münasebetler kesilmiş olacağına göre, milletimizin mânevi gelişmesi ve terakkisi durdurulmuş olmayacak mıdır?" sorusuna cevaben ABD'den, bilhassa İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Arabistan gibi yabancı memleketlerden her tür kitap, dergi, gazete getirilmesinin yasak edildiğinin doğru olmadığını belirten Devlet Bakanı İbrahim AKÇAL, Demirperde haricindeki memleketlerden yollanan tüm yazılı eserlerin, tabii olundukları veya gönderildikleri memleket bakımından hiçbir farklı muameleye tâbi tutulmaksızın, ithalinin serbest olduğunu, Avrupa Para Anlaşması ve dolar sahalarında ticari maksatlarla, Türkiye'ye gündelik veya periyodik siyasi ve ticari gazeteler, teknik, bilimsel, mesleki, edebi ve sanata ait kitap ve dergiler, harita, atlas ve müzik notalarının ithalinin serbest bırakıldığını dile getirmiştir.⁴⁶ AKÇAL konuşmasının devamında, yalnız ABD'den değil, dolar sahasında bulunan memleketlerle, İngiltere, Fransa, Almanya ve saire gibi Avrupa Para Antlaşması'na üye ülkelerden de, yukarıda zikredilen gazete, dergi ve kitapların ithalinin serbest olduğunu, diğer taraftan yabancı dille öğretim yapan her derecedeki okulların idareleri, ders ve yardımcı kitaplarının ithali hususunda, herhangi bir ithalâtçıya sipariş verilebileceğini, yabancı dillerdeki yayınları takip etmek isteyen profesör, doktor, öğretmen, mühendis, mimar gibi her çeşit meslek sahipleri ve teknisyenlerin ihtiyaçlarının temini için ilgili mevzuata göre otuz dolara kadar döviz temin edebileceklerini vurgulamıştır. AKÇAL ayrıca 5680 sayılı Basım Kanunu'nun 31'inci maddesine göre Komünizm propagandası yapan, Türkiye'yi, Türklüğü ve Türk tarihini küçük düşürücü mahiyette görülen yazılı eserler ile müstehcen resim ve yazıların Türkiye'ye sokulması ve dağıtılmasının Bakanlar Kurulu kararıyla menedilmekte olduğunu, Demir Perde memleketlerinde çıkan eserlerin ise zararlı olmadıkları hususunda Dışişleri ve İçişleri bakanlıkları arasında mutabakata varılması üzerine bunların Türkiye'ye sokulmasının menedilmiş olmadığını, bunların yurdumuza sokulması ve bilim adamlarımızın istifade etmelerinin mümkün kılınmış olduğunu söylemiştir.

Ankara Milletvekili Recep DENGİN'in Batı Trakya'da cereyan ettiği bildirilen hâdise hakkında Yeni Sabah gazetesinde yayımlanan haberin doğru olup olmadığına dair sorusu 22.01.1960 tarihinde gerçekleşen 27'nci Birleşimde görüşülmüştür. DENGİN sorusunda Batı Trakya'da Türklerin öldürüldüğüne dair anılan gazetede bir haberin yayımlandığını ve bu haberlerin doğru

⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 3.Y.Y., Cilt No:18, Birleşim: 60, 25.04.1960, s. 258-259.

olup olmadığını sormuştur.⁴⁷ Anılan soruya cevap vermek için söz alan ZORLU, Atina Büyükelçiliğinden alınan bilgiye göre bu haberin asılsız olduğunu, söz konusu hadisenin çingeneler ve Türk vatandaşları arasında bir husumetten kaynaklandığını, bu husumette kimsenin hayatını kaybetmediğini ve sonrasında tarafların uzlaştığını kaydetmiştir. DENGİN tekrar söz almış, Batı Trakya'da Türklerin hayatını kaybettiği yönünde haberlerin son dönemde basında yer aldığını ve Dışişleri Bakanlığının konuya gerekli önemi vermediğini savunmuştur. Tekrar söz alan ZORLU, kendisinin nesnel gerçekleri yansıtmakla görevli olduğunu, basında çıkan haberlerin kendisini bağlamadığını, Batı Trakya'daki Türklerin durumunun iyileştirmesi konusunda adımlar atıldığını ve Hükümetin bu konuya gerekli önemi verdiğini kaydetmiştir.

Kars Milletvekili Sırrı ATALAY'ın Sev uçağının Londra'ya gidiş ve dönüşü için tahmin edilen paranın miktarı ve yabancı bir şirkete ait uçakla gidilseydi gidiş dönüş masrafının ne kadar olacağına dair sorusuna ZORLU tarafından verilen cevapta özetle SEV uçağının kiralama bedelinin 100.000 lira tuttuğu ve yabancı bir şirkete ait uçakla gidilseydi masrafın 66.000-70.000 arasında olacağı kaydedilmiştir.⁴⁸

4. Dış Politikanın Parlamenter Denetimi

1927 yılı TBMM İçtüzüğü'ne göre TBMM'nin denetim mekanizmaları soru, gensoru ve meclis soruşturmasıdır. 11. Yasama Dönemi içerisinde dış politikaya ilişkin gensoru ve meclis soruşturması gündeme gelmemiştir. Öte yandan, Denizli Milletvekili Baha AKŞİT ve Konya Milletvekili Himmet ÖLÇMEN'in Orta Doğu'da gerçekleşen ve Türkiye'yi yakından alâkadar eden durum hakkında TBMM'ye mümkünse, Hükümet tarafından izahat verilmesine dair önergesi yukarıdaki bölümlerde incelenmiştir. Bu önerge, günümüzdeki denetim mekanizmalarından genel görüşme usulüne benzetilebilir.

Her ne kadar İçtüzük'te yer alan parlamenter denetim mekanizmalarından olmasa da, dış politikanın parlamento tarafından denetlenebileceği başka bir müessese olan uluslararası antlaşmaların uygun bulunmasına ilişkin kanunların müzakereleri genellikle kısa sürmüş ve uluslararası antlaşmaların esasına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmamıştır. Bu durumun tek istisnası yukarıda incelenmiş olunan İstimlâk ve Müsadere Garantisi Anlaşması'nın uygun bulunmasına ilişkin kanun hakkındaki müzakerelerdir.

Yazılı ve sözlü sorular incelendiğinde, yazılı sorulara genellikle kısa cevaplar verildiği görülmektedir. Öte yandan, sözlü soruların cevaplanması sırasın-

⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 3.Y.Y., Cilt No:11, Birleşim: 27, 22.01.1960, s. 290-292.

⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI, 3.Y.Y., Cilt No:1, Birleşim: 51, 29.02.1960, s. 1125.

da ise TBMM'de soruların cevaplarına ilişkin müzakereler yapıldığı tespit edilmiştir. Bu müzakerelerden en kapsamlı olanlar Ankara Milletvekili İsmail İNAN'ın Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun Milletlerarası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonuna üye olmak için yaptığı müracaata ve Ankara Milletvekili Recep DENGİN'in Batı Trakya'da cereyan ettiği bildirilen hâdiseler hakkında Yeni Sabah gazetesinde neşredilen haberin doğru olup olmadığına dair sorusudur. Bu soruların cevaplanmasında ilgili Bakan ve milletvekilleri arasında tartışmalar gerçekleşmiştir.

1927 yılı İçtüzüğü'nde bulunan parlamenter denetim mekanizmalarından dış politika konusunda milletvekilleri tarafından az seviyede istifade edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 602 milletvekilinin seçildiği TBMM'nin 11. Yasama Dönemi'nde dış politikaya ilişkin sadece yirmi üç soru sorulmuş, bunlardan sadece on üçü cevaplandırılmıştır. On iki sözlü sorudan sadece ikisinin sözlü olarak cevaplandırılması dikkat çekicidir. Sözlü soruların cevaplandırılmasındaki düşük oran parlamentoda soruların cevaplanmasından sonra vuku bulabilecek tartışmalara mahal vermemek olarak değerlendirilebilir.

5. Değerlendirme

Dış politikanın parlamenter denetimi konusundaki yaygın görüş bilhassa tek partili hükümetlerde parlamentonun etkin bir aktör olmadığı ve parlamentonun Hükümetin politikalarının onaylandığı bir müessese olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar söz konusu yaygın görüşü destekler niteliktedir. TBMM'nin 11. Yasama Dönemi'nde dış politikaya ilişkin yapılan müzakerelerde Hükümetin parlamentoya getirdiği politikalarda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu çerçevede, 11. Yasama Dönemi'nde parlamentonun dış politikaya katılımının sadece usul açısından gerçekleştiği görülmektedir.

Putnam tarafından geliştirilen iki seviyeli oyun yaklaşımı çerçevesinde parlamentoda iktidar partisi üyeleri ve muhalefet partileri üyeleri ayrı aktörler olarak değerlendirilebilir; ancak söz konusu parlamenterlerin dış politika yapım sürecine herhangi bir etkisinin olduğuna dair bir bulguya rastlanılamamıştır. Bu çerçevede, söz konusu dönemde Hükümetin dış politika yapım sürecine parlamentoyu dâhil etmediği görülmektedir. Ortadoğu ve Kıbrıs konusundaki gelişmelerde parlamentoda yapılan müzakerelerin sınırlı kalması, muhalefetin görüşlerini ifade edeceği etkin bir ortamın tesis edilememesi ve Hükümetin politikalarının herhangi bir değişiklik olmadan parlamentoda kabul edilmesi dış politika yapım sürecinde parlamentonun bir aktör olmadığını göstermektedir.

Hermann tarafından geliştirilen karar verme otoritesi yaklaşımına göre 11. Yasama Dönemi'nde parlamentoyu ayrı bir karar verme otoritesi olarak gör-

mek mümkün değildir. Parlamentoyu iktidar ve muhalefet partileri üyeleri olarak ayırmanın kavramsal açıdan daha faydalı olacağı düşünülmektedir. İktidar partisi üyeleri ve Hükümeti karar verme otoritesi sınıflandırmalarından tek grup olarak analiz edilebilir. Anılan tek grup iktidar partisi üyeleri bakımından yasama ve Bakanlar Kurulu tarafından yürütmeyi kapsamaktadır. Bu çerçevede, parlamentonun kurumsal olarak dış politikaya esas açıdan katılım gösterdiğini söylemek mümkün değildir.

Dış politika yapım sürecinde parlamentonun katılımının incelenmesindeki önemli konu başlıklarından biri de dış politikanın parlamenter denetimidir. Bu denetim mekanizması, parlamento Hükümetten farklı bir yapı olarak varsaymaktadır; ancak parlamenter sistemlerde bilhassa tek parti hükümetlerinde Hükümet ve parlamentodaki iktidar partisi üyeleri fiilen tek bir grup oluşturmaktadır. 11. Yasama Dönemi'nde söz konusu oluşan "tek grup" parlamentoda Hükümetin dış politikasının sadece muhalefet tarafından eleştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede, soruların çoğunluğunun yazılı şekilde cevaplanması, dış politika konusundaki müzakerelerin sınırlı şekilde yapılması ve muhalefetin görüşlerinin parlamentodaki dış politika kararlarına dahil edilmemesi yapısal bir duruma işaret etmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, dış politikanın parlamenter denetiminin yeterince yapılamaması anılan dönemdeki partilerin tercihlerinden dolayı değil, Türkiye'deki parlamenter sistemden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Muhalefet partisinin gerek Kore Savaşı'na asker gönderme kararında gerek Kıbrıs konusunda yapılan antlaşmada Hükümete temel eleştirilerinden biri kendilerinin bilgilendirilmemiş olmasıdır.⁴⁹ Bu çerçevede her ne kadar 11. Yasama Dönemi'nde vuku bulmamış olsa da Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi konusunda izlenen yöntem yürütmenin dış politikaya bakışını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Başbakan MENDERES, Kore'ye asker gönderme kararını alırken muhalefete danışmamayı Türkiye'nin dış politikası açısından çıkarı kapsamında görmektedir.⁵⁰ Bu yaklaşım, 11. Yasama Dönemi zarfında da görülebilmektedir.

Bu noktada, Avrupa Konseyi İstişari Meclisinin üyelerine sadece iktidar partisi üyelerinin seçimi dış politikada parlamentonun konumunu göstermesi açısından önemlidir. TBMM'nin dış faaliyetlerinde muhalefet üyelerinin iktidar partisinin politikalarını eleştirmesi muhalefet üyelerinin Avrupa Konseyi İstişari Meclisine gidememesine neden olmuştur. Böyle bir ortamda, parlamentonun Orta Doğu ve Kıbrıs gibi ulusal güvenliği ilgilendiren konularda etkin bir denetim yapmasını beklemenin yerinde olmadığı düşünülmektedir.

⁴⁹ Hüseyin, Bağcı. Tu_rk dış_ politikasında 1950'li yıllar, Ankara: METU Press, 2001, s. 24-25; 121-122.

⁵⁰ Çınar, Bahçacı. "Parlamento ve Dış Politika" (Yayımlanmamış tez), Ankara, 2006, s.15.

Parlamentar denetimin genel ve dış politika özelinde etkinliğinin tesis edilmesi için mevzuatın geliştirilmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir. 1990 yılında Resmi Gazete'de yayımlanan TBMM'nin Dış İlişkilerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun TBMM'nin yurt dışına göndereceği heyetlerin kurulmasını düzenlemiştir. Benzer şekilde, 1973 yılında kabul edilen İç Tüzük ile TBMM'nin denetim mekanizmalarına ilişkin detaylar hüküm altına alınmıştır. Mevzuatın uygulamada karışıklık yaratabilecek hususlarının kurumsal bir şekilde ele alınması ve mevzuata dökülmesinin parlamentonun denetiminin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi açısından faydalı olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç

Parlamentonun dış politikaya katılımı konusu kuvvetlerin paylaşımı ve yürütmenin denetimi açısından önem arz etmektedir. Parlamentonun dış politika yapım sürecine katılımı hakkındaki yaygın görüş parlamentonun dış politikaya belirgin bir katkısının olmadığı yönündedir. Bu konu, uluslararası ilişkiler yazınının iç politikanın dış politikaya etkisinin incelenmesi açısından önem taşımaktadır. Parlamentar sistemin dış politika yapım sürecine katılımı gerek realist gerek idealist yaklaşımlar bağlamında önemli bir unsurdur. Bu çerçevede, parlamentonun dış politikaya katılımı konusu, yürütmenin denetimi ve dış politika yapım süreçlerinin irdelenmesi bakımından uygun bir zemin teşkil etmektedir.

TBMM'nin 11. Yasama Dönemi'nin bu araştırma perspektifi ile incelenmesi sonucunda TBMM'nin dış politikaya katılımının sadece usul açısından gerçekleştiği ve dış politikanın esasını değiştirici bir nitelik taşımadığı görülmüştür. TBMM'nin 11. Yasama Dönemi'nde dış politikaya ilişkin ele aldığı konuların başında Kıbrıs Sorunu ve Orta Doğu'daki bunalımlar gelmektedir. TBMM'nin Kıbrıs konusunda tüm dünya parlamentolarına duyurulmak üzere aldığı Karar parlamentonun dış politikaya doğrudan katılımı açısından önem taşımaktadır; ancak bu Kararın alındığı Genel Kurul toplantısı kapalı olarak yapılmış ve tutanaklar henüz yayımlanmamıştır. Ayrıca parlamentonun dış politikaya katılımı dikkat çeken başka bir husus, Avrupa Konseyi İstişari Meclisine gönderilecek heyette sadece iktidar partisi mensuplarının bulunmasıdır. Parlamentar denetim mekanizmaları açısından 11. Yasama Dönemi incelendiğinde; soru dışında hiçbir denetim mekanizmasının kullanılmadığı, soruların ise sadece yarısının cevaplandırıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, 11. Yasama Dönemi'nde Hükümetin yürüttüğü dış politikaya ilişkin parlamentar denetiminin göreceli olarak düşük seviyede gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İç politikanın dış politikaya etkisini inceleyen yazarlardan Putnam ve Her-

mann'ın çalışmaları temelinde Türkiye'nin dış politika yapımında TBMM'nin 11. Yasama Dönemi'nde ayrı bir aktör olmadığı düşünülmektedir. Söz konusu dönemde Türkiye'nin dış politikası Hükümet ve parlamentoda iktidar partisi yeleri tarafından oluşan bir grup tarafından tatbik edilmektedir. Parlamento'nun dış politikaya katılımı sadece usul açısından olmakta, müzakereler yapılmakta, sorular sorulmaktadır; ancak bu usul mekanizmaları dış politikanın esasına ilişkin bir çıktı üretmemektedir.

KAYNAKÇA**TUTANAKLAR**

- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:1, BİRLEŞİM: 30, 27.01.1958, s. 547-548.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:1, BİRLEŞİM: 67, 12.05.1958, s. 98.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:2, BİRLEŞİM: 35, 07.02.1958, s. 31-37.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:2, BİRLEŞİM: 40, 19.02.1958, s. 152-157.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:3, BİRLEŞİM: 81, 16.06.1958, s. 497.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:4, BİRLEŞİM: 80, 13.06.1958, s. 38-40.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:4, BİRLEŞİM: 80, 13.06.1958, s. 474-476.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:4, BİRLEŞİM: 85, 25.06.1958, S.627.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:5, BİRLEŞİM: 1, 01.11.1958, s. 16-17.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 1.Y.Y., Cilt No:11, BİRLEŞİM: 17, 20.12.1957, S. 186.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 2.Y.Y., Cilt No:4, BİRLEŞİM: 96, 26.07.1958, s. 5-10.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 2.Y.Y., Cilt No:5, BİRLEŞİM: 2, 14.11.1958, S. 27.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 2.Y.Y., Cilt No:7, BİRLEŞİM: 34, 06.02.1959, s. 51.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 2.Y.Y., Cilt No:7, BİRLEŞİM: 36, 18.02.1959, s. 255.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 2.Y.Y., Cilt No:7, BİRLEŞİM: 40, 20.02.1959, s. 276.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 2.Y.Y., Cilt No:8, BİRLEŞİM: 50, 13.06.1958, s. 21-54.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 2.Y.Y., Cilt No:8, BİRLEŞİM: 53, 03.04.1957, s. 142-147.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:1, BİRLEŞİM: 51, 29.02.1960, s. 1125.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:2, BİRLEŞİM: 2, 16.11.1959, s.41.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:2, BİRLEŞİM: 2, 16.11.1959, s.42.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:8, BİRLEŞİM: 60, 24.04.1959, s. 378-386.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:10, BİRLEŞİM: 5, 23.11.1959, s. 133.

- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y, Cilt No:12, BİRLEŞİM: 51, 29.02.1960, s. 1125.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y, Cilt No:13, BİRLEŞİM: 62, 29.04.1960, s. 313.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:11, BİRLEŞİM: 19, 04.01.1960, s. 4.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:11, BİRLEŞİM: 25, 18.01.1960, s. 246-247.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:11, BİRLEŞİM: 27, 22.01.1960, s. 290-292.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:11, BİRLEŞİM: 3, 08.02.1960, s. 596-597.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:11, BİRLEŞİM: 3, 08.02.1960, s. 600-601.
- TBMM Tutanak Dergisi, DÖNEM: XI, 3.Y.Y., Cilt No:18, BİRLEŞİM: 60, 25.04.1960, s. 258-259.

İnternet Kaynakları

- Kıbrıs Cumhuriyetinin Temel Yapısı (Zurih,11 Şubat 1959), http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa (Erişim tarihi:06 Temmuz 2015).
- The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm> (Erişim tarihi: 06 Temmuz 2015).
- The Eisenhower Doctrine, 1957, <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine> (Erişim tarihi: 06 Temmuz 2015).
- Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957 (Erişim tarihi: 09 Temmuz 2015).
- Hükümetler ve Programlar**, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html, (Erişim tarihi: 09 Temmuz 2015).

Kitap ve Dergiler

- AKDEVELİOĞLU, Atay; KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 615-652.
- BAG_CI Hüseyin, Tu_rk dış_ politikasında 1950’li yıllar, Ankara: METU Press, 2001.
- BAHÇACI, Çınar. “Parlamento ve Dış Politika” (Yayımlanmamış tez), Ankara, 2006.
- DUGIS, Vinsensio. Domestic Political Structure and Public Influence on Foreign Policy , A Basic Model, Media Jurnal Global dan Strategis, Yıl: 2009, Cilt: 3, Sayı:2, s. 169-186.
- ERHAN, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 522-575.

- FIRAT, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 576-614.
- HERMANN, Margeret, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework. *International Studies Review*, Yıl: 2001, Sayı: 3, s.47-81.
- KESGİN, B. ve KAARBO, J. When and how parliaments influence foreign policy: The Case of Turkey’s Iraq decision. *International Studies Perspectives*, Yıl: 2010, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 19-36.
- MORAVCSIK ,Andrew, “Introduction: Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining”, P. Evans, H. K. Jacobson ve R. D. Putnam (Ed.), *Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics*. University of California Press, 2003, s.3-41.
- ÖZER, M. Akif, “Parlamentolar ve Denetim Fonksiyonları”, *Sayıştay Dergisi*, 33, s. 24-61.
- PUTNAM, R. D. Diplomacy and domestic politics : the logic of two-level games. *International Organization*, Yıl: 1988, Cilt: 42, Sayı: 3, s. 62-94.
- SEYDİ, Süleyman , “DEMOKRAT PARTİ’NİN DIŞPOLİTİKADA ALTERNATİF ARAYIŞI (1957–1960)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2011/2, Sayı:14, s. 1-16.
- SOYSAL, Mümtaz, *Dış Politika ve Parlamento*, AÜ SBF Yayını, Ankara, 1964.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Üçüncü Baskı*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005.
- TELLAL, Eral, “SSCB’yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 499-521.
- WILLIAM, Hale, *Türk Dış Politikası*, Arkeoloji Sanat Yayınları, 2003.